

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДВНЗ «КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА»

Факультет маркетингу

Кафедра регіоналістики і туризму

Рівень вищої освіти	перший(бакалаврський)
Освітньо-професійна програма	«Туризм»
Галузь знань	24 Сфера обслуговування
Спеціальність	242 «Туризм»

Форма навчання: заочна

КВАЛІФІКАЦІЙНА БАКАЛАВРСЬКА
РОБОТА

на тему:

«Впровадження програм інклюзивного туризму в Україні та світі»

Здобувача: Волошанович Аліси Олександрівни

(підпис)

Науковий керівник: Кандидат економічних наук, доцент Ілляшенко Інна
Олегівна

(підпис)

**Робота допущена до захисту перед екзаменаційною комісією з атестації
здобувачів вищої освіти (ЕК)**

Завідувач кафедри: Доктор економічних наук, професор,
академік НАН України, Данилишин Богдан Михайлович

Київ 2025

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА**

Факультет маркетингу

Кафедра регіоналістики і туризму

Рівень вищої освіти перший(бакалаврський)
ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА
«Туризм»
«ГАЛУЗЬ ЗНАНЬ» 24 Сфера обслуговування
СПЕЦІАЛЬНІСТЬ 242 «Туризм»

ПОГОДЖЕНО

Керівник проектної групи (гарант)
освітньо-професійної програми

І.О. Ілляшенко

(підпис) (ініціали, прізвище)

17 січня 2025 р.

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

Б. М. Данилишин

(підпис) (ініціали, прізвище)

17 січня 2025 р.

ІНДИВІДУАЛЬНЕ ЗАВДАННЯ

здобувачу вищої освіти Волошанович Аліси Олександрівни

заочної форми навчання

на підготовку кваліфікаційної бакалаврської роботи

на тему «Впровадження програм інклюзивного туризму в Україні та світі»

Тему затверджено наказом ректора Університету від "14" січня 2025 р .№ 65 ст

Кваліфікаційна бакалаврська робота виконується на матеріалах: нормативно-правових актів України, міжнародних стандартів, наукових публікацій вітчизняних і зарубіжних авторів, матеріалів науково-практичних конференцій, періодичних видань, а також статистичних та аналітичних джерел.

План кваліфікаційної бакалаврської роботи

Розділ 1 Теоретичні основи інклюзивного туризму.

Розділ 2 Досвід впровадження інклюзивного туризму у світі та Україні.

Розділ 3 Рекомендації щодо вдосконалення інклюзивного туризму в Україні.

Об'єкт дослідження:	система туристичних послуг і програм, спрямованих на забезпечення доступності туризму для людей з особливими потребами.
Предмет дослідження:	підходи, принципи, механізми та практики впровадження програм інклюзивного туризму в Україні та за кордоном.
Мета кваліфікаційної бакалаврської роботи:	аналіз національного та міжнародного досвіду впровадження програм інклюзивного туризму та розробка рекомендацій щодо ефективного розвитку інклюзивного туризму в Україні.

Конкретні завдання, які здобувач повинен виконати для досягнення поставленої мети:

У розділі 1	– з'ясувати поняття та сутність інклюзивного туризму; охарактеризувати категорії туристів, що потребують інклюзивного підходу;
	– проаналізувати нормативно-правове забезпечення інклюзивного туризму в Україні та світі;
	– дослідити міжнародний досвід розвитку інклюзивного туризму;
У розділі 2	Проаналізувати загрози та ризики, з якими стискаються туристи під час війни;
	– проаналізувати успішні світові кейси та ініціативи у сфері інклюзивного туризму;
	– охарактеризувати сучасний стан та перспективи розвитку інклюзивного туризму в Україні;
У розділі 3	– з'ясувати роль державних та приватних ініціатив у сфері інклюзивного туризму;
	– розробити пропозиції щодо розвитку та вдосконалення інклюзивного туризму в Україні.

Завдання підготував
науковий керівник

І.О Ілляшенко

(підпис)

«17» січня 2025 р.

Завдання одержав
здобувач

А.О Волошанович

(підпис)

«17» січня 2025 р.

Реферат

Кваліфікаційна бакалаврська робота містить 77 сторінки, 4 таблиці, 3 рисунків, список використаних джерел з 42 найменувань.

«Впровадження програм інклюзивного туризму в Україні та світі»

Об'єктом дослідження є система туристичних послуг і програм, спрямованих на забезпечення доступності туризму для людей з особливими потребами.

Предметом дослідження є підходи, принципи, механізми та практики впровадження програм інклюзивного туризму в Україні та за кордоном.

Мета кваліфікаційної бакалаврської роботи – аналіз національного та міжнародного досвіду впровадження програм інклюзивного туризму та розробка рекомендацій щодо ефективного розвитку інклюзивного туризму в Україні.

Відповідно до поставленої мети були визначені такі *завдання*:

- з'ясувати поняття та сутність інклюзивного туризму; охарактеризувати категорії туристів, що потребують інклюзивного підходу;
- проаналізувати нормативно-правове забезпечення інклюзивного туризму в Україні та світі;
- дослідити міжнародний досвід розвитку інклюзивного туризму;
- проаналізувати успішні світові кейси та ініціативи у сфері інклюзивного туризму;
- охарактеризувати сучасний стан та перспективи розвитку інклюзивного туризму в Україні;
- з'ясувати роль державних та приватних ініціатив у сфері інклюзивного туризму;
- розробити пропозиції щодо розвитку та вдосконалення інклюзивного туризму в Україні.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості використання результатів дослідження для державних органів, туристичних операторів, власників інфраструктурних об'єктів та громадських організацій з метою розробки політик, програм та практичних заходів з упровадження інклюзивного туризму в Україні.

Описані та застосовані рекомендації можуть послужити основою для удосконалення стратегій у сфері туризму з метою забезпечення зручностей пересування та комфорту туристів.

Рік виконання кваліфікаційної магістерської роботи 2025.

Рік захисту роботи 2025.

Ключові слова: інклюзивний туризм, доступність туристичних послуг, безбар'єрне середовище, туризм для осіб з інвалідністю, міжнародний досвід, адаптована туристична інфраструктура.

В і д г у к
про кваліфікаційну бакалаврську роботу здобувача факультету маркетингу
освітньо-професійної програми

«Туризм»

Волошанович А. О.

на тему: **«Впровадження програм інклюзивного туризму в
Україні та світі»**

1. Актуальність теми: Актуальність впровадження програми інклюзивного туризму в Україні та світі зумовлена потребою забезпечення рівного доступу до туристичних послуг для всіх категорій населення, включаючи людей з інвалідністю, ветеранів, внутрішньо переміщених осіб та інших вразливих груп. У сучасних умовах інклюзивний туризм стає інструментом соціальної адаптації, фізичної та психологічної реабілітації, а також підвищення якості життя населення. Світовий досвід демонструє, що розвиток безбар'єрного туристичного середовища стає причиною економічного зростання груп, інтеграції різних соціальних і формування позитивного іміджу країни. Для України це питання набуває особливого значення у післявоєнний період, збільшується суспільний запит на доступні, реабілітаційно-орієнтовані туристичні послуги та необхідність впровадження сучасних стандартів інклюзивності.

2. Позитивні риси кваліфікаційної бакалаврської роботи: автором роботи проаналізовано успішні світові кейси та ініціативи у сфері інклюзивного туризму та охарактеризовано сучасний стан та перспективи розвитку інклюзивного туризму в Україні.

3. Наявність самостійних розробок автора: з'ясовано роль державних та приватних ініціатив у сфері інклюзивного туризму. Розроблено пропозиції щодо розвитку та вдосконалення інклюзивного туризму в Україні.

4. Цінність теоретичних висновків та практичних рекомендацій: здобувачкою проаналізовано нормативно-правове забезпечення інклюзивного туризму в Україні та світі та охарактеризовано сучасний стан та перспективи розвитку інклюзивного туризму в Україні

5. Наявність недоліків: Бажано було б більш детально розкрити проблеми практичної доступності туристичних об'єктів та послуг для різних категорій осіб з інвалідністю в Україні й запропонувати шляхи їхнього вирішення.

6. Загальна оцінка кваліфікаційної бакалаврської роботи та її допущення до захисту перед ЕК:

Дипломна робота освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» виконана у повному обсязі, автор виявив добрий рівень теоретичних знань та практичних навичок для розкриття досліджуваної теми, основні положення та висновки достатньо обґрунтовані. Робота пройшла автоматичну перевірку на плагіат. Дипломна робота на даному етапі оцінена в 50 балів.

Робота відповідає встановленим вимогам, заслуговує позитивної оцінки і може бути допущена до захисту на засіданні ЕК.

Науковий керівник

к.е.н., доцент Ілляшенко І.О.

Зміст

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ІНКЛЮЗИВНОГО ТУРИЗМУ.....	6
1.1. Поняття та сутність інклюзивного туризму.....	6
1.2. Категорії туристів, що потребують інклюзивного підходу.....	9
1.3. Нормативно-правове забезпечення інклюзивного туризму в Україні та світі.....	13
РОЗДІЛ 2. ДОСВІД ВПРОВАДЖЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОГО ТУРИЗМУ У СВІТІ ТА УКРАЇНІ.....	21
2.1. Міжнародний досвід розвитку інклюзивного туризму.....	21
2.2. Аналіз успішних світових кейсів та ініціатив	36
2.3. Сучасний стан та перспективи розвитку інклюзивного туризму в Україні.....	39
РОЗДІЛ 3. РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ.....	49
3.1. Державні та приватні ініціативи у сфері інклюзивного туризму.....	49
3.2. Пропозиції щодо розвитку та вдосконалення інклюзивного туризму в Україні.....	56
ВИСНОВКИ.....	66
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	71

ВСТУП

В Україні, попри певні позитивні зрушення, інклюзивний туризм ще не досяг належного рівня розвитку. Зростання кількості осіб з інвалідністю, старіння населення та наслідки воєнних дій актуалізують потребу у впровадженні національних програм, що базуються на принципах рівності, доступності та поваги до прав кожного громадянина. Аналіз міжнародного досвіду може стати джерелом цінних практик для формування ефективної моделі інклюзивного туризму в Україні.

Дослідження впровадження програм інклюзивного туризму на національному та глобальному рівнях дозволяє окреслити головні виклики, визначити успішні підходи та запропонувати ефективні шляхи адаптації туристичної сфери до потреб усіх категорій туристів.

Актуальність дослідження. У сучасному суспільстві принципи інклюзії стають визначальними у формуванні політики держав і громадянських інституцій. Туризм як одна з важливих сфер економіки та соціального життя має бути доступним для всіх, включаючи осіб з інвалідністю, літніх людей, людей з тимчасовими порушеннями здоров'я, а також сімей з маленькими дітьми. В умовах післявоєнної відбудови України питання розвитку інклюзивного туризму набуває особливої ваги: велика кількість ветеранів, переселенців та інших вразливих груп потребують особливих умов для повноцінної участі в суспільному житті. Досвід країн, які вже реалізують інклюзивні програми, може бути цінним джерелом для формування української моделі доступного туризму.

Метою дослідження є аналіз національного та міжнародного досвіду впровадження програм інклюзивного туризму та розробка рекомендацій щодо ефективного розвитку інклюзивного туризму в Україні.

Об'єктом дослідження є система туристичних послуг і програм, спрямованих на забезпечення доступності туризму для людей з особливими потребами.

Предметом дослідження є підходи, принципи, механізми та практики впровадження програм інклюзивного туризму в Україні та за кордоном.

Завдання роботи:

- з'ясувати поняття та сутність інклюзивного туризму; охарактеризувати категорії туристів, що потребують інклюзивного підходу;
- проаналізувати нормативно-правове забезпечення інклюзивного туризму в Україні та світі;
- дослідити міжнародний досвід розвитку інклюзивного туризму;
- проаналізувати успішні світові кейси та ініціативи у сфері інклюзивного туризму;
- охарактеризувати сучасний стан та перспективи розвитку інклюзивного туризму в Україні;
- з'ясувати роль державних та приватних ініціатив у сфері інклюзивного туризму;
- розробити пропозиції щодо розвитку та вдосконалення інклюзивного туризму в Україні.

У процесі дослідження було використано такі методи:

- аналіз і синтез наукових джерел — для вивчення теоретичних основ інклюзивного туризму;
- порівняльний аналіз — для виявлення відмінностей та спільних рис у підходах різних країн;
- описовий метод — для характеристики реалізованих програм у сфері інклюзивного туризму;
- системний підхід — для комплексного розгляду чинників, що впливають на впровадження інклюзивного туризму.

Теоретична значущість полягає у систематизації та поглибленні знань щодо природи, сутності та класифікації інклюзивного туризму, а також його ролі в реалізації принципів доступності, рівності та соціальної інтеграції осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення. Запропоновано уточнене

визначення понять «інклюзивний туризм» та «доступний туризм», що сприяє формуванню єдиного наукового підходу до їх трактування.

Методична значущість полягає у розробці підходів до аналізу практик впровадження інклюзивного туризму в Україні та світі, а також у формулюванні рекомендацій щодо адаптації туристичних послуг, інфраструктури та комунікацій до потреб осіб з обмеженими можливостями. Зокрема, створено узагальнену модель організації інклюзивних туристичних маршрутів, враховуючи міжнародні стандарти (UNWTO, ISO, ENAT).

Практична значущість полягає у можливості використання результатів дослідження для державних органів, туристичних операторів, власників інфраструктурних об'єктів та громадських організацій з метою розробки політик, програм та практичних заходів з упровадження інклюзивного туризму в Україні. Отримані рекомендації можуть бути використані при розробці стандартів обслуговування, навчальних програм для персоналу туристичної сфери, а також у маркетингових стратегіях просування інклюзивних туристичних продуктів.

Інформаційну базу дослідження становили:

- нормативно-правові акти України, зокрема Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні», Закон України «Про туризм», державні програми з розвитку туризму та доступності;

- статистичні дані Державної служби статистики України, Євростату, Світової організації туризму, а також звіти провідних аналітичних центрів;

- результати наукових досліджень вітчизняних і зарубіжних авторів з тематики інклюзивного туризму, соціального підприємництва, урбаністики та інклюзивного дизайну;

Структура роботи: складається з вступу, трьох розділів із підпунктами, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи – 73 сторінки, 4 таблиці, 3 рисунків, список використаних джерел з 42 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ІНКЛЮЗИВНОГО ТУРИЗМУ

1.1. Поняття та сутність інклюзивного туризму

Однією з актуальних проблем сучасності є зростання кількості людей з інвалідністю. За даними Національної асамблеї людей з інвалідністю, понад 1 мільярд осіб у світі — а це приблизно 15% від усього населення планети — мають певні порушення здоров'я. Така ситуація потребує оперативного реагування суспільства шляхом впровадження нових підходів до реабілітації та соціалізації людей з інвалідністю. Одним із ефективних інструментів у цьому напрямі є інклюзивний реабілітаційно-соціальний туризм. У багатьох країнах світу він уже давно став складовою частиною комплексної стратегії інтеграції таких осіб у соціальне середовище. В Україні цей напрямок лише починає активно розвиватися [2].

Інклюзивний туризм створює можливість для подорожей людей з будь-якими фізичними чи сенсорними обмеженнями за умови, що туристична інфраструктура є доступною та адаптованою. Це форма туризму, яка передбачає рівний доступ до туристичних послуг для всіх категорій населення — людей з інвалідністю, осіб похилого віку, сімей з дітьми, тимчасово маломобільних осіб та їхніх супровідників. Основна ідея інклюзивного туризму полягає в побудові безбар'єрного простору, який охоплює архітектурну доступність, зручне пересування, адаптовану інформацію, спеціальні транспортні засоби, послуги супроводу та розважальні програми, орієнтовані на індивідуальні потреби.

Аналіз законодавчої бази України, зокрема Закону України «Про туризм», виявляє відсутність чіткого поняття "інклюзивний туризм". Проте у статті 6 цього Закону зазначається, що держава має сприяти розвитку туризму для

соціально вразливих груп, у тому числі осіб з інвалідністю, шляхом надання пільг і забезпечення доступності туристичних послуг [1, 4].

Визначення, запропоноване Всесвітньою туристичною організацією, розглядає інклюзивний туризм як створення таких умов, які гарантують рівний доступ до туристичних продуктів і сервісів для кожного, включаючи осіб з особливими потребами. У центрі цього підходу — доступність, що охоплює не лише фізичні бар'єри, а й інформаційні, візуальні та слухові аспекти, забезпечуючи можливість повноцінної комунікації та орієнтації у просторі [1, 3].

Позитивний вплив туризму на осіб з інвалідністю проявляється у декількох напрямках:

- активний відпочинок сприяє підтриманню фізичного і психоемоційного стану;
- подорожі створюють простір для соціальної взаємодії, комунікації та інтеграції в суспільство;
- зміна обстановки, нові враження та позитивні емоції сприяють внутрішньому відновленню, збагаченню особистого досвіду та знань [3].

Таким чином, туризм розглядається як сучасний інноваційний засіб реабілітації для осіб з обмеженими фізичними можливостями, що виконує функцію соціального включення та пізнання навколишнього світу. Як один із важливих компонентів реабілітаційного процесу, туризм стимулює фізичну активність, сприяє зміцненню психоемоційного стану, допомагає у профілактиці психосоматичних захворювань, виконує роль соціального інтегратора, розкриває різноманітні соціальні ролі та сприяє інтелектуальному розвитку особистості, розширюючи культурно-географічний кругозір.

У структурі туристичного ринку окрему нішу займає доступний або інклюзивний туризм. Його також часто позначають термінами: «туризм для осіб з інвалідністю», «туризм для всіх» або «безбар'єрний туризм». Незважаючи на відмінності у формулюваннях, усі ці поняття об'єднані спільною метою — забезпечення рівного доступу до туристичних послуг для людей з різними потребами [5].

Інклюзивний туризм як напрям туристичної діяльності передбачає активну взаємодію між усіма суб'єктами туристичної галузі. Основна мета — гарантування доступності для осіб з інвалідністю, включаючи фізичну, сенсорну, когнітивну та комунікаційну компоненти. Це дозволяє реалізувати їхнє право на повноцінну участь у туристичних подорожах на основі рівності, поваги та гідності завдяки створенню універсальних продуктів і комфортного середовища.

Формування інклюзивного туризму базується на низці ключових принципів, що забезпечують його ефективну реалізацію:

- рівноправність — створення рівних умов для участі всіх туристів без проявів дискримінації;
- доступність — гарантування фізичної, інформаційної та сервісної відкритості туристичних об'єктів;
- інклюзивність — активне залучення осіб з інвалідністю до туристичної діяльності;
- комфорт і безпека — забезпечення відповідних умов перебування для всіх груп туристів;
- економічна доцільність — розробка конкурентоспроможних туристичних продуктів, доступних для широкого кола споживачів [5].

Інклюзивний туризм передбачає забезпечення доступності інфраструктури туристичних об'єктів і локацій для всіх категорій населення, зокрема для осіб з інвалідністю, літніх людей, їхніх родичів або опікунів, а також осіб з тимчасовими фізичними чи іншими обмеженнями, сімей з малими дітьми. Дослідження інклюзивного туризму як наукового феномену базується на кількох основних теоретичних підходах. Системний підхід трактує інклюзивний туризм як складову частину туристичної індустрії, яка взаємодіє з різними соціальними, економічними та культурними процесами. Соціальний підхід акцентує увагу на важливості інтеграції осіб з інвалідністю в суспільне життя, що забезпечується рівними можливостями для їх участі в туристичній діяльності.

Економічний підхід розглядає інклюзивний туризм як фактор економічного розвитку, що сприяє розширенню ринку туристичних послуг та створенню нових робочих місць [3].

Правовий підхід зосереджується на вивченні міжнародних і національних нормативно-правових актів, які регламентують права осіб з інвалідністю на доступ до туристичних послуг [3].

1.2. Категорії туристів, що потребують інклюзивного підходу

Інклюзивний туризм охоплює потреби найрізноманітніших категорій людей, які мають фізичні, сенсорні чи когнітивні обмеження. У сучасних умовах створення комфортного середовища для всіх туристів є не лише соціальним обов'язком, а й важливим чинником підвищення конкурентоспроможності туристичної галузі. Глибоке розуміння особливостей кожної групи дозволяє адаптувати туристичні продукти таким чином, щоб вони були максимально зручними, безпечними та доступними.

Зокрема, особи з порушеннями мобільності мають потребу в безбар'єрному середовищі. Це означає облаштування пандусів, ліфтів, спеціальних підйомників, а також забезпечення широких проходів, які дозволяють вільне пересування на візках. Готелі повинні мати номери з пристосованими ванними кімнатами, поручнями та душовими кабінами без бортиків. Не менш важливою є наявність інклюзивного громадського транспорту — автобусів, таксі або поїздів, обладнаних підйомними платформами або похилими пандусами [10].

Туристи із сенсорними порушеннями, зокрема слабоворі або нечуючі люди, потребують іншого підходу. Для них важливо мати доступ до інформації у зрозумілих форматах — це може бути шрифт Брайля, аудіогіди, великі шрифти або субтитри у відеоматеріалах. Простори туристичних об'єктів мають бути

забезпечені звуковими сигналами, тактильними позначками, контрастним маркуванням, а також супроводжуватись гідами, які володіють жестовою мовою [10].

Туристи з інтелектуальними порушеннями потребують простих та зрозумілих інструкцій, а також постійної підтримки від персоналу. Важливо застосовувати візуальні допоміжні матеріали, такі як піктограми чи ілюстрації, що допомагають у навігації та орієнтації на місці. Крім того, спеціально розроблені екскурсії та маршрути з урахуванням особливостей сприйняття цієї групи сприяють їх активнішій участі у туристичних заходах [10].

Окрему категорію становлять люди похилого віку, які часто потребують додаткових умов для комфортного перебування під час подорожей. Важливими для них є наявність зон відпочинку, лавок, дієтичного харчування, доступу до медичної допомоги та аптечок. Інформація має бути чітко структурованою, легко читаною, з великими шрифтами, а персонал туристичних об'єктів — готовим надати допомогу з багажем чи пересуванням [10].

Таким чином, інклюзивний туризм охоплює широкий спектр потреб, які варіюються залежно від категорії туристів. Це дозволяє забезпечити не лише гідні умови для всіх туристів, а й підвищує загальний рівень сервісу та репутацію країни як привабливої туристичної дестинації. Узагальнимо категорії туристів з обмеженими можливостями в табл. 1.1.

Таблиця 1.1 - Категорії туристів з обмеженими можливостями та їх потреби

Категорії туристів	Потреби
Люди з фізичними обмеженнями (мобільність)	потребують доступних шляхів, підйомників, спеціально обладнаних номерів у готелях, транспорту та інших послуг.
Люди з сенсорними обмеженнями (слух і зір)	потребують інформаційних матеріалів у доступних форматах (шрифт Брайля, аудіо), субтитрів або перекладачів жестової мови.
Люди з інтелектуальними обмеженнями	потребують чітких, зрозумілих вказівок і підтримки.
Літні люди	можуть потребувати додаткових зручностей і послуг через вікові особливості.
Сім'ї з маленькими дітьми	потребують дитячих майданчиків, спеціальних місць для відпочинку та догляду за дітьми.

Джерело: [10, 11]

Інклюзивний туризм прагне створити умови, за яких кожна людина — незалежно від своїх фізичних, сенсорних чи соціальних особливостей — матиме можливість повноцінно подорожувати та відпочивати. Однією з важливих груп, що потребує спеціальних умов, є родини з маленькими дітьми. Для комфортного перебування таких туристів необхідно передбачити низку рішень, які зроблять подорож безпечною, зручною та приємною для всієї родини.

Перш за все, на території туристичних об'єктів повинні бути організовані безпечні ігрові простори, де діти можуть активно проводити час. Наявність таких дитячих майданчиків у парках, біля готелів чи ресторанів сприяє як відпочинку самих дітей, так і створенню додаткового комфорту для їхніх батьків. Крім того, обов'язковими є спеціально облаштовані зони догляду за малюками, що включають кімнати для переодягання, годування та догляду, з відповідним гігієнічним і технічним обладнанням.

Туристична інфраструктура також має бути адаптована до потреб пересування з дитячими візками. Це передбачає наявність пандусів, ліфтів і зручних пішохідних маршрутів без сходинок або інших бар'єрів. У готелях повинні бути доступні номери, спеціально облаштовані для сімей: з дитячими ліжечками, високими стільцями для годування, захисними бортиками на ліжках та іншими необхідними зручностями. Ще одним важливим аспектом є організація дитячого дозвілля. Туристичні об'єкти, які пропонують інтерактивні програми, тематичні заняття, аніматорів або спеціалізовані екскурсії для дітей, значно підвищують свою привабливість серед сімейної аудиторії. Участь дітей у таких активностях сприяє не лише їх розвазі, а й розвитку, що робить подорожі ще ціннішими для всієї родини. У ширшому контексті, інклюзивний туризм охоплює потреби багатьох категорій населення, включно з особами з інвалідністю, літніми людьми та сім'ями з дітьми. Як зазначено в таблиці 1.1, ці групи мають різні вимоги, однак спільною для всіх є потреба у доступному, зручному та дружньому середовищі.

Туризм для людей з особливими потребами виконує важливі соціальні функції: він сприяє інтеграції, зменшує ізоляцію, підвищує рівень незалежності та загальну якість життя [11].

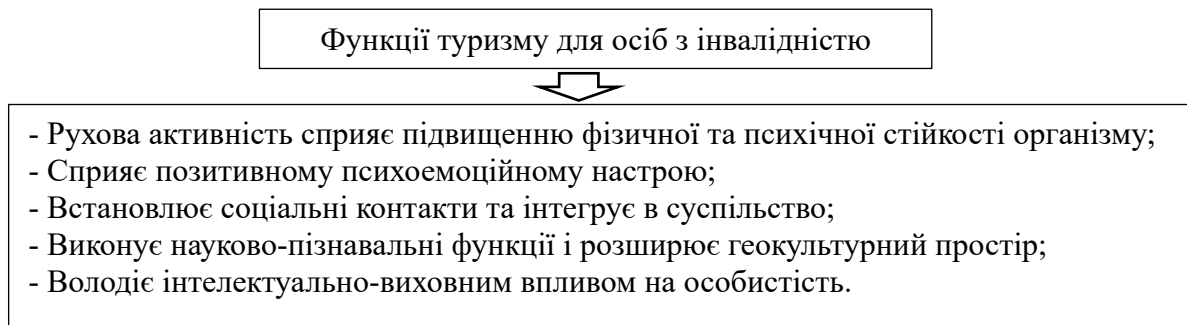

Рисунок 1.1 - Функції туризму для осіб з інвалідністю

Джерело: [11]

Рекреаційна функція - туризм дає можливість для відпочинку і релаксації, що позитивно впливає на фізичне і психічне здоров'я людей з інвалідністю. Подорожі допомагають знизити рівень стресу, підвищити життєвий тонус і сприяють загальному відновленню.

Соціалізаційна функція - туристичні заходи сприяють взаємодії осіб з інвалідністю з іншими людьми, дозволяють їм розширювати соціальні зв'язки і знайомства. Це допомагає подолати соціальну ізоляцію і сприяє інтеграції в суспільство [11].

Культурно-освітня функція - подорожі надають людям з інвалідністю можливість ознайомитись з новими культурами, традиціями, історією та мистецтвом. Це розширює кругозір, покращує рівень освіти і сприяє культурному розвитку.

Терапевтична функція - туристичні програми можуть включати елементи реабілітації, такі як лікувальні курорти, санаторії та спеціалізовані спортивні програми. Це сприяє фізичній реабілітації та відновленню здоров'я.

Психологічна функція - подорожі допомагають покращити емоційний стан осіб з інвалідністю, підвищуючи їхню самооцінку і впевненість у собі. Вони надають відчуття свободи та незалежності, що важливо для психічного здоров'я.

Економічна функція - розвиток інклюзивного туризму сприяє створенню нових робочих місць та розвитку інфраструктури, що позитивно впливає на економіку регіонів, які приймають туристів з інвалідністю.

Мотивувальна функція - туризм стимулює осіб з інвалідністю до більш активного способу життя, занять спортом і участі в соціальних та культурних подіях. Це допомагає їм відчувати себе повноцінними членами суспільства [11].

Інформаційно-просвітницька функція - інклюзивний туризм сприяє підвищенню обізнаності серед громадськості про потреби осіб з інвалідністю, допомагаючи формувати позитивне ставлення до них. Це знижує стереотипи і дискримінацію.

Таким чином, туризм для людей з інвалідністю виконує цілий комплекс важливих функцій, які сприяють їх фізичному, психологічному, соціальному та культурному розвитку. Створення умов для доступного туризму є важливим кроком до забезпечення рівних можливостей і підвищення якості життя осіб з обмеженими можливостями. Інклюзивний туризм вимагає комплексного підходу до задоволення потреб різних категорій туристів з обмеженими можливостями, включаючи створення доступної інфраструктури, адаптованих послуг, підтримку персоналу та інформування туристів про доступні можливості. Розуміння специфічних потреб кожної категорії допомагає зробити туристичний досвід комфортним і приємним для всіх.

1.3. Нормативно-правове забезпечення інклюзивного туризму в Україні та світі

Питання, пов'язані з інклюзією та інклюзивним туризмом, привертають увагу світової спільноти вже протягом тривалого часу, особливо після ратифікації стандартів Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю 6 березня

2010 року [12]. Ця конвенція закріплює рівність прав та обов'язків осіб з обмеженими можливостями.

В умовах сучасності Україна зробила значні кроки щодо впровадження основних принципів та стандартів цієї концепції в національне законодавство. Зокрема, пункт 5 статті 30 цієї конвенції підтверджує рівність прав осіб з інвалідністю, даючи їм можливість брати участь у культурному житті та розвитку особистості на рівні з іншими людьми. Вони повинні мати доступ до культурних і туристичних пам'яток, музеїв, театрів, бібліотек, кінотеатрів та отримувати всі види туристичних послуг, доступних громадянам.

Основною метою створення інклюзивного середовища є усунення соціальної ізоляції осіб з інвалідністю та створення необхідної інфраструктури для формування середовища, яке відповідає потребам цієї категорії людей. Українське законодавство інтегрує важливі положення цієї концепції в національну нормативно-правову базу. Зокрема, Верховна Рада України прийняла закони «Про туризм», «Про основи соціальної захищеності інвалідів», «Про реабілітацію інвалідів в Україні», «Про соціальні послуги», а також Указ Президента України № 1845/2005 «Про заходи щодо створення сприятливих умов для забезпечення соціальної, медичної та трудової реабілітації інвалідів».

Вперше в Україні питання забезпечення інклюзивного простору було піднято в Указі Президента України № 900/2005 «Про першочергові заходи щодо створення сприятливих умов для життєдіяльності осіб з обмеженими фізичними можливостями» [13]. Крім того, важливість формування таких умов була закріплена в Указі Президента України № 1845/2005 «Про заходи щодо створення сприятливих умов для забезпечення соціальної, медичної та трудової реабілітації інвалідів» [14].

Ці нормативно-правові акти встановлюють необхідність реалізації інклюзії, включаючи інклюзивні туристичні послуги, та сприяють розробці туристичних маршрутів, створенню відповідної інфраструктури, а також формуванню правил і принципів їх функціонування та розвитку.

Згідно з іншим Законом України «Про основи соціальної захищеності інвалідів» (стаття 2) [15], інвалідність визначається як стійке порушення функцій організму, що вимагає від держави створення умов для повноцінного життя і розвитку таких осіб, а також забезпечення їх соціального захисту та нормального функціонування.

Закон України «Про туризм» (стаття 4) [16] передбачає можливість та необхідність створення туристичних маршрутів для осіб з інвалідністю. У статті 6 цього закону акцентується на важливості державного регулювання для забезпечення доступності туризму та екскурсійних послуг для осіб з обмеженими можливостями.

Законодавець таким чином підвищує відповідальність держави за забезпечення осіб з інвалідністю якісними та рівноправними туристичними послугами.

В Україні створено і активно розвивається законодавство, що регулює інклюзивний туризм і стимулює державні органи до розвитку інфраструктури для повноцінного надання туристичних послуг людям з інвалідністю.

Через повномасштабну війну з РФ значно збільшилася кількість осіб з інвалідністю. Зокрема, за перші десять місяців 2022 року інвалідність отримали більше ніж 45 тисяч українців [17], а на кінець 2023 року чисельність осіб з інвалідністю в Україні перевищила 3 мільйони осіб [18], що становить близько 10% від загальної чисельності населення країни. Цей значний ріст кількості інвалідів в Україні викликаний, насамперед, військовими подіями в рамках українсько-російської війни. Ця ситуація привертає особливу увагу до забезпечення прав осіб з обмеженими можливостями та створення рівних умов для них.

Розвиток і становлення інклюзивного туризму в Україні, орієнтованого на врахування потреб осіб з обмеженими можливостями здоров'я, є важливим напрямом досліджень, оскільки цей тип туризму, як унікальне явище в сфері реабілітації, вирішує низку значущих соціальних та медичних проблем [21].

Зокрема, інклюзивний туризм сприяє підвищенню фізичної активності, що позитивно впливає на психологічну і фізичну стійкість організму, здійснюючи терапевтичний і профілактичний вплив на психосоматичні розлади. Він також виконує соціальні функції, сприяючи інтеграції осіб з обмеженими можливостями у суспільство. Крім того, інклюзивний туризм має науково-пізнавальний аспект, розширюючи геокультурний простір і здійснюючи інтелектуально-виховний вплив на особистість людини з інвалідністю.

Розвиток інклюзивного туризму підтримується як державними, так і регіональними органами влади, які активно сприяють його розвитку. Важливим є також вивчення досвіду інших країн, де інклюзивний туризм має значні успіхи. Так, у європейських країнах (наприклад, Франція, Іспанія, Словенія, Хорватія) інклюзивний туризм є вигідним бізнесом завдяки великій кількості можливостей для його функціонування та розвитку. Важливим елементом є також інформаційна підтримка, яку надає Інтернет, зокрема інформація про доступність визначних пам'яток і архітектурних об'єктів для звичайних туристів, що дозволяє людям з інвалідністю оцінити складність і тривалість туристичних маршрутів, а також доступність різних туристичних зон.

Іспанія, зокрема, досягла значного прогресу в розвитку інклюзивного туризму, враховуючи потреби осіб з обмеженими можливостями. Міський транспорт і центральні вулиці Каталонії добре адаптовані до потреб цієї категорії туристів. Іспанська туристична рада інвестує значні фінансові ресурси в розвиток доступного туризму, а влада активно працює над інтеграцією людей з обмеженими можливостями у повноцінне суспільне життя [19].

Туристична інфраструктура адаптована для осіб з інвалідністю, надаються спеціалізовані каталоги, а також організовуються заходи, зокрема спортивні Паралімпійські ігри. Центральні вулиці міст обладнані рампами, автобуси адаптовані для зручності цієї категорії населення, а готелі пропонують спеціальні номери, що відповідають їхнім потребам. У США інклюзивний туризм також добре розвинутий, оскільки туристична інфраструктура має високий рівень розвитку. Всі автобуси оснащені платформами для

вивантаження, що дозволяють з легкістю переміщатися туристам з інвалідністю, і в середньому на одному автобусі можуть подорожувати до чотирьох таких осіб [19].

Розвинутим є також реабілітаційний туризм, який включає тури, що передбачають поїздки в оздоровчі центри, спеціалізація яких полягає у лікуванні захворювань, що призводять до інвалідності. Основні напрямки таких турів включають неврологічну, ортопедичну та серцево-судинну реабілітацію, зокрема оздоровлення дітей з інвалідністю. У Франції найбільш розвиненим містом в плані інклюзивного туризму є Ліон, який у 2018 році був визнаний одним з найбільш доступних міст Європейського Союзу. Інвестиції в розвиток комфортного простору для людей з обмеженими можливостями охоплюють всі аспекти: від надання інформації в зручних форматах до фізичної доступності місць відпочинку, транспорту та культурних заходів [19, с. 192].

Згідно з даними європейських туристичних компаній, особи з інвалідністю подорожують менш активно, ніж інші громадяни Євросоюзу: від 37% у Великобританії до 53% у Німеччині. Проте 11% усіх туристичних поїздок в Європі та 7% у світі здійснюють люди з обмеженими можливостями, зазвичай у компанії родичів, друзів або професійних супроводжуючих [20].

Аналіз свідчить про значний прогрес у розвитку інклюзивного туризму за кордоном, де державні та регіональні органи влади наділені спеціальними повноваженнями і активно працюють над розвитком туристичної інфраструктури, формуванням ефективних туристичних маршрутів і забезпеченням належного інформаційного супроводу. В Україні, незважаючи на значну кількість осіб з інвалідністю, соціальна модель інвалідності лише починає формуватися, що передбачає рівність прав і зміну ставлення органів влади та громадян до людей з обмеженими можливостями, які прагнуть інтегруватися в суспільство. Інклюзивний туризм в Україні знаходиться на початковій стадії свого розвитку, і серед основних проблем, що перешкоджають його функціонуванню, можна виділити такі:

– відсутність ефективної і безколізійної нормативно-правової бази. Хоча законодавча основа для інклюзивного туризму вже існує, в Україні бракує спеціального закону, який би регулював розвиток цієї галузі, що ускладнює створення доступної інфраструктури та надання послуг для осіб з інвалідністю;

– недостатня обізнаність бізнесу. Багато українських підприємців не розуміють економічних переваг інклюзивного туризму, вважаючи, що це потребує значних витрат і не приносить достатнього прибутку; – недостатня доступність туристичної інфраструктури. Багато туристичних об'єктів в Україні не відповідають вимогам доступності для осіб з інвалідністю, зокрема це стосується транспорту, готелів, ресторанів, музеїв, історичних та туристичних пам'яток; – відсутність інформаційних ресурсів та недостатня їх відображеність на Інтернет-платформах. Інформація про можливості інклюзивного туризму в Україні недостатньо доступна, оскільки люди з інвалідністю часто не знають, де можна отримати доступні туристичні послуги, який їх обсяг і вартість.

Для вирішення цих проблем пропонується прийняття спеціального закону про інклюзивний туризм в Україні, який би регулював відносини між державою, бізнесом та людьми з інвалідністю в цій сфері.

Варто зазначити, що частково реалізований захід був зафіксований через реєстрацію проекту Закону України щодо інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму №4271 від 18.03.2016 р. Однак цей законодавчий акт так і не набув чинності [21]. Важливість розвитку інклюзивного туризму була підкреслена в ньому, а також було окреслено основні механізми стимулювання його розвитку.

– Необхідно провести інформаційно-просвітницьку кампанію серед бізнесу. Метою цієї кампанії має стати підвищення обізнаності підприємців щодо економічних переваг інклюзивного туризму.

– Реалізувати програми для модернізації туристичної інфраструктури. Ці програми повинні передбачати створення доступних об'єктів для туристів з інвалідністю.

- Розробити інформаційні ресурси, що висвітлюють можливості інклюзивного туризму [23]. Ці ресурси повинні бути доступні різними мовами, зокрема мовою жестів.

Окрім цього, важливою є співпраця між «державою, туристичним бізнесом та громадянами з інвалідністю» для формування умов розвитку інклюзивного туризму в Україні, зокрема:

- Держава може надавати фінансову підтримку бізнесу, що займається модернізацією туристичної інфраструктури для осіб з інвалідністю. Це може бути в формі грантів, податкових пільг, стимулювання попиту та популяризації соціально орієнтованих підприємств.

- Туристичний бізнес може створювати програми для підготовки персоналу, що обслуговуватиме осіб з інвалідністю, адже це дозволить забезпечити високий рівень сервісу для цієї категорії громадян.

- Громадяни повинні бути активними та ініціативними, створюючи громадські організації, що займуться популяризацією інклюзивного туризму, а також організовувати екскурсії та інші заходи для осіб з інвалідністю.

Реалізація комплексу заходів, спрямованих на удосконалення туристичної інфраструктури та послуг, є ключовим кроком до створення комфортного та інклюзивного середовища для всіх категорій населення. Особливу цінність це має для осіб з інвалідністю, адже дозволяє їм не лише користуватися якісними туристичними сервісами, але й брати активну участь у культурному житті країни, відчувати себе частиною суспільства [23].

Юридичні й регуляторні аспекти у сфері доступного туризму відіграють вагомий роль у забезпеченні рівноправного доступу до подорожей і дозвілля для всіх громадян. Вони створюють основу для формування середовища, в якому кожна людина — незалежно від фізичних або сенсорних обмежень — має змогу подорожувати без бар'єрів. Чинні правові акти визначають стандарти, яких повинні дотримуватись як органи влади, так і приватні оператори туристичного ринку [24].

Дотримання цих норм, а також активне впровадження практичних рішень у відповідності до них, сприяє поступовому розширенню доступності туристичної інфраструктури як на міжнародному рівні, так і в межах національного або регіонального контексту. Такий підхід забезпечує сталість розвитку та підвищує привабливість туристичних дестинацій серед ширшої аудиторії.

Отже, інклюзивний туризм — це не лише стратегія для підвищення економічної ефективності, а й важливий крок до побудови відкритого й справедливого суспільства.

РОЗДІЛ 2

ДОСВІД ВПРОВАДЖЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОГО ТУРИЗМУ У СВІТІ ТА УКРАЇНІ

2.1. Міжнародний досвід розвитку інклюзивного туризму

Зростання інтересу до інклюзивного туризму також зумовлене глобальними демографічними змінами, зокрема старінням населення та підвищенням уваги до прав людини. Сучасна туристична інфраструктура все частіше переосмислюється з урахуванням принципів універсального дизайну, що забезпечує комфортне пересування та користування послугами для всіх категорій громадян. Розширення цього напрямку сприяє не лише соціальній справедливості, а й економічній вигоді, оскільки залучає нові цільові аудиторії до споживання туристичних послуг. Розвиток безбар'єрного середовища позитивно впливає на імідж країни як привабливого та інклюзивного туристичного напрямку. Тому важливо, щоб держава, бізнес і громадські організації об'єднували зусилля для створення умов, у яких люди з інвалідністю можуть подорожувати на рівні з усіма.

Основні документи, що регулюють доступність на міжнародному та європейському рівнях, це: Конвенція про права осіб з інвалідністю (CRPD), Глобальний кодекс етики туризму, Рекомендація Ради Європи з питань старіння та інвалідності, Резолюція Ради Європи щодо універсального дизайну, Рекомендація Комітету Міністрів щодо плану дій для просування прав та участі осіб з інвалідністю, Регламент Європейської комісії щодо прав осіб з інвалідністю під час авіаперевезень.

Міжнародні організації, які формують політику в галузі інклюзивного суспільства:

- Організація Об'єднаних Націй (ООН);

- ЮНЕСКО;

- Європейська мережа доступного туризму (ETAN).

Згідно з прийнятими вимогами ETAN, доступний туризм для осіб з інвалідністю має включати:

-безбар'єрні місця призначення: інфраструктура та будівлі;

-транспорт: повітряний, наземний та морський;

-послуги: навчання персоналу;

-розваги, виставки, атракції: всім дозволено брати участь у заходах;

-маркетинг, системи бронювання, вебсайти: інформація доступна для всіх.

Для забезпечення доступності туризму провідні європейські країни використовують стандарт ISO 21902:2021 «Туризм та суміжні послуги» [25], який:

-встановлює вимоги та надає вказівки для «доступного туризму для всіх», щоб забезпечити рівний доступ і задоволення від туризму для найбільшої кількості людей усіх вікових груп та можливостей;

-надає інформацію про ключові аспекти розробки політики, стратегії, інфраструктури, продуктів та послуг і адресований усім зацікавленим сторонам, залученим до ланцюга постачання туризму, як з державного, так і з приватного секторів;

-застосовується на місцевому, регіональному, національному та міжнародному рівнях.

Для ефективного розвитку інклюзивного туризму в Україні доцільно орієнтуватися на найкращі міжнародні практики, оскільки в нашій державі цей напрям лише починає формуватися.

Інклюзивний туризм у європейських країнах активно розвивається через створення спеціалізованих інформаційних платформ. Наприклад, у Барселоні функціонує сайт, присвячений доступному туризму. Цей ресурс містить детальну інформацію про історичні та культурні об'єкти, адаптовані для відвідувачів з інвалідністю, особливості громадського транспорту, доступні готелі, а також спеціальні послуги для осіб з особливими потребами. Користувачі

сайту можуть обрати індивідуальний туристичний маршрут, враховуючи свої особливості та потреби. Важливою перевагою є наявність відеоматеріалів, які дублюються жестовою мовою, що робить ресурс зручним для осіб із порушеннями слуху [33].

Ініціатива створення доступного міського середовища в Барселоні базується на прагненні сформувати згуртоване, інклюзивне суспільство, в якому забезпечена повага до різноманіття. Місцева влада та громадські організації активно працюють над усуненням бар'єрів у міському просторі, покращуючи доступ до інфраструктури, транспорту та культурних об'єктів. У місті також діє спеціалізоване туристичне агентство Barcelona Special Traveller, що пропонує інклюзивні подорожі з урахуванням індивідуальних потреб клієнтів. Це агентство організовує повністю адаптовані тури — від перевезення до проживання та культурних заходів [33].

Особливістю такого підходу є те, що він не лише враховує технічні аспекти доступності, а й зосереджується на створенні позитивного досвіду для туристів з інвалідністю. Команда агентства поєднує глибоке розуміння фізичних, сенсорних та когнітивних обмежень з туристичною експертизою, що дозволяє створювати максимально зручні та безпечні умови. Завдяки цьому Барселона стала прикладом того, як інклюзивність може бути інтегрована у всі сфери міського життя. Подібні ініціативи суттєво змінюють ставлення суспільства до осіб з інвалідністю, стимулюючи їх активну участь у соціальному та культурному житті.

Крім того, велика увага приділяється доступності музеїв і архітектурних пам'яток. Наприклад, одна з найвідоміших пам'яток Барселони — La Pedrera — стала символом інклюзивної культурної доступності. Тут було впроваджено шрифт Брайля, аудіоопис експозицій та тактильні моделі, що дозволяє людям із вадами зору повноцінно сприймати мистецтво. Інші музеї міста також активно впроваджують подібні інновації, створюючи умови для інтерактивного пізнання історії та культури.

Барселона стала першим містом в Іспанії, яке запровадило стратегію "Місто для всіх", що охоплює всі аспекти урбаністичного життя, включаючи туризм. Туристичні гіді проходять спеціалізоване навчання для роботи з туристами, які мають обмежені можливості. Багато закладів харчування вже обладнано меню з шрифтом Брайля та мають персонал, що пройшов інструктаж із комунікації з особами з різними видами інвалідності. Такі зусилля свідчать про системний підхід до створення справді доступного середовища. Досвід Барселони демонструє, що інклюзивний туризм — це не виняток із правил, а новий стандарт, до якого прагне сучасне європейське суспільство.

Одним із цікавих прикладів для Барселони стало запровадження повністю інклюзивної екскурсії Easy Walking Tour Gòtic. Цей маршрут спеціально адаптовано для осіб із порушеннями мобільності та пропонує занурення в історію готичного кварталу — від його зародження до сучасності. Прогулянка передбачає доступні тротуари, зручні зупинки та супровід гіда, який враховує особливі потреби учасників. Такі ініціативи є прикладом того, як туризм може бути не лише пізнавальним, а й комфортним для кожного [33].

Подібні практики поширюються і на рівень автономної області — Каталонії. Наприклад, функціонує спеціалізований портал, який є ефективним інструментом для популяризації інклюзивного туризму в регіоні. Завдяки цьому ресурсу користувачі можуть легко знайти адаптовані туристичні об'єкти, заклади розміщення, транспортні послуги та ресторани, що відповідають стандартам доступності [34].

На порталі також розміщено відгуки відвідувачів, що допомагає новим туристам з інвалідністю краще орієнтуватися у виборі локацій. Усі об'єкти супроводжуються детальними описами рівня доступності, включаючи наявність пандусів, ліфтів, тактильних елементів чи аудіогідів. Такий підхід дозволяє не лише покращити якість подорожей, а й формує у туристичному бізнесі стійке розуміння важливості рівного доступу. Залучення громадських організацій до оцінки об'єктів сприяє підвищенню стандартів у сфері інклюзивного обслуговування. Каталонія, як і Барселона, доводить, що інклюзивний туризм —

це не лише соціальна ініціатива, а й потужний напрям сталого розвитку туристичного ринку.

У Каталонії функціонує спеціалізований вебпортал, присвячений інклюзивному туризму, що є ефективним інструментом для просування доступного середовища. Цей сайт створено під егідою Каталонського агентства з туризму (Agència Catalana de Turisme), яке визначило розвиток інклюзивного туризму як один зі своїх стратегічних пріоритетів. Платформа надає детальну інформацію про туристичні об'єкти, готелі, заклади громадського харчування, транспортні послуги та розваги, що адаптовані для людей з інвалідністю [34].

На сайті можна знайти понад 1100 перевірених локацій, які відповідають критеріям фізичної, сенсорної та когнітивної доступності. Всі пропозиції супроводжуються фото, технічними характеристиками доступності та відгуками користувачів. Особливу увагу приділено усуненню архітектурних бар'єрів: облаштуванню пандусів, тактильних доріжок, ліфтів та адаптованих санітарних зон.

Протягом останніх років Каталонія інтенсивно працює над удосконаленням комунікаційних інструментів для туристів з інвалідністю: сайти та додатки мають інтерфейс з підтримкою читачів екрана, переклад на жестову мову та адаптовані відеоматеріали.

Регіон також пропонує інноваційні туристичні рішення — зокрема, польоти на повітряних кулях, обладнаних для осіб з інвалідністю, заняття дайвінгом із кваліфікованими інструкторами, вітрильні курси та катання на байдарках.

Національний музей мистецтв Каталонії (MNAC) став першим в Іспанії, який впровадив екскурсії жестовою мовою як каталонською, так і іспанською, а також міжнародною системою знаків (SIS). Для людей з вадами зору передбачено тактильні тури з аудіоописом експонатів [34].

Також Каталонія має понад 150 км зелених маршрутів, які повністю доступні для маломобільних туристів, включаючи природні стежки з рівною

поверхнею, місцями для відпочинку та орієнтаційними знаками шрифтом Брайля [34].

Гірськолижний курорт La Molina облаштував спеціальні підйомники, проклав адаптовані лижні траси та підготував інструкторів, які вміють працювати з туристами з інвалідністю.

Каталонські пляжі на Середземному морі також активно впроваджують інклюзію: багато з них обладнані дерев'яними настилами, амфібійними кріслами, рятувальниками, які пройшли спеціальне навчання, душами та туалетами для осіб з обмеженою мобільністю.

Окремі прибережні зони мають системи допомоги для осіб з вадами слуху — табло з інформацією, звукові та візуальні сигнали про стан води та погоду.

Також впроваджується концепція «інклюзивного гіду»: екскурсоводи проходять навчання з етики, невербальної комунікації та основ жестової мови, що підвищує якість обслуговування всіх туристів.

Платформа дозволяє користувачам створювати власні маршрути, виходячи з особистих фізичних можливостей та інтересів, що сприяє персоналізації подорожі.

Завдяки комплексному підходу, Каталонія перетворюється на регіон, де інклюзивний туризм є не лише соціально відповідальним напрямом, а й важливим сегментом економіки, що приваблює дедалі більше туристів з усього світу [34].

Одним із яскравих прикладів упровадження принципів інклюзії в туристичну сферу є Мадрид. Це місто активно позиціонує себе як провідний туристичний центр Іспанії, який пропонує широкий спектр послуг — від вивчення мистецтва та культури до занять активними видами спорту. Тут кожен відвідувач, незалежно від фізичних можливостей, може знайти щось цікаве: численні ресторани, торговельні центри, парки, ботанічні сади та інші розважальні заклади. Столиця Іспанії щороку підвищує свої стандарти доступності, удосконалюючи інфраструктуру для людей з інвалідністю [31].

Особливу роль у цьому процесі відіграє співпраця муніципальної влади з асоціацією PREDIF — національною платформою, що захищає права осіб з обмеженими можливостями. У рамках цієї співпраці було створено спеціалізований гід по місту — «Accessible Resources Guide», який містить детальну інформацію про туристичні пам'ятки, адаптовані для людей з інвалідністю. У путівнику вказані музеї, театри, кінотеатри, ресторани, готелі, а також дано практичні рекомендації щодо пересування містом, виклику таксі та використання громадського транспорту.

Особливу увагу в гіді приділено технічним параметрам об'єктів — наявності пандусів, ліфтів, тактильних поверхонь, звукових систем та доступних туалетів. Для людей із вадами зору або слуху передбачено візуальні допоміжні матеріали, звукові гіді, а також адаптовані маршрути з аудіоописом.

Крім того, місто активно впроваджує цифрові рішення: мобільні додатки та онлайн-карти з відмітками доступних місць, включно з рівнем їх адаптації за різними типами інвалідності. У центральній частині Мадриду знижено бордюри на переходах, а на вулицях з інтенсивним рухом пішоходів встановлено звукові світлофори.

Мадрид також організовує спеціалізовані екскурсії з гідами, підготовленими для роботи з людьми з інвалідністю, та пропонує навчальні програми для персоналу у сфері гостинності. Громадський транспорт, включаючи метро, автобуси й таксі, поступово модернізується: більшість станцій уже обладнано ліфтами, пандусами, а також інформаційними табло зі шрифтом Брайля [31].

Музеї, такі як Museo del Prado та Museo Reina Sofía, провели масштабні роботи з адаптації своїх експозицій, створивши спеціальні тури з жестовою мовою та тактильними елементами.

Окрім культурного туризму, в місті підтримується розвиток активного інклюзивного туризму: у парках пропонуються велосипедні маршрути для осіб з різним рівнем фізичних можливостей, а також спеціально обладнані майданчики для спорту.

Таким чином, Мадрид демонструє системний підхід до забезпечення доступності, в якому поєднуються технології, партнерство з громадськими організаціями та політична воля. Це перетворює місто на зразковий приклад для інших мегаполісів, які прагнуть впровадити принципи рівності та інклюзії в туристичній галузі.

Однією з найуспішніших країн у реалізації концепції інклюзивного туризму вважається Велика Британія. Тут активно впроваджуються комплексні рішення, спрямовані на забезпечення доступності туристичної інфраструктури для осіб з обмеженими фізичними можливостями. Громадський транспорт — зокрема автобуси та поїзди — обладнано пандусами, ліфтами, голосовими навігаторами та інформаційними табло, зручними для людей із порушенням зору чи слуху. У музеях проводяться адаптовані екскурсії з використанням жестової мови, аудіогідів, тактильних карт та інтерактивних експозицій, створених з урахуванням потреб різних категорій людей.

Одним із головних провідників інклюзивного туризму у Великій Британії є організація Tourism for All. Це незалежна національна благодійна структура, яка надає підтримку людям з інвалідністю при плануванні подорожей, а також консультує туристичні компанії щодо створення доступних послуг. Організація розробила зручний онлайн-ресурс, де можна самостійно сформувати туристичний маршрут, відповідно до індивідуальних побажань та фізичних можливостей. Їхня місія полягає в забезпеченні повноцінної участі всіх людей у соціальному та культурному житті, незалежно від рівня мобільності [31].

На сайті Tourism for All доступна широка база даних про готелі, ресторани, культурні та історичні пам'ятки, які мають відповідні сертифікати доступності. Також надаються корисні поради з бронювання, оренди транспорту, медичного супроводу та інших важливих аспектів подорожей. Окрім цього, організація проводить тренінги та семінари для туристичних операторів щодо правильного обслуговування клієнтів з інвалідністю.

У Великій Британії діє спеціальна ініціативна група England's Inclusive Tourism Action Group (EITAG), створена після конференції «VisitEngland's

Unlocking the Purple Pound» у 2015 році. Ця група об'єднує представників туристичної галузі, підприємців, громадські організації та урядові структури з метою координації зусиль у сфері інклюзивного туризму. Група розробляє політичні рекомендації, проводить аудит туристичних об'єктів і реалізує кампанії для підвищення обізнаності суспільства про потреби людей з інвалідністю [31].

Варто відзначити, що ініціативи Великої Британії охоплюють не лише туристів, але й місцевих мешканців, стимулюючи розвиток інклюзивної культури в цілому. У багатьох туристичних регіонах відкриваються спеціалізовані центри підтримки, де можна отримати індивідуальні консультації та допомогу в реальному часі. Туристичні агенції пропонують супровід кваліфікованих гідів, медичного персоналу, а також перекладачів жестової мови.

Особлива увага приділяється також сімейному туризму: створюються програми, адаптовані для дітей з особливими потребами. Виставкові комплекси та наукові центри Великої Британії розробили інтерактивні виставки, орієнтовані на сенсорне сприйняття, що робить їх цікавими та доступними для людей з різними типами інвалідності.

Британський досвід демонструє системний підхід до розвитку інклюзивного туризму — від національного законодавства та державних програм до участі приватного сектору. Цей підхід сприяє створенню комфортного, безбар'єрного середовища, яке визнає право кожної людини на вільне пересування, пізнання світу та участь у культурному житті. Велика Британія є прикладом того, як інклюзія стає не лише соціальним обов'язком, а й конкурентною перевагою в туристичному бізнесі.

Представники групи проводять низку ініціатив щодо [37]:

- розширення кількості туристичних напрямків, доступних для людей з інвалідністю;
- підвищення обізнаності про доступний туризм серед осіб з інвалідністю.

В результаті їхньої діяльності були створені конкретні рекомендації для розвитку інклюзивного туризму, зокрема [37]:

1. Переконайтеся, що ваші працівники добре розуміють, що таке інвалідність і які саме потреби можуть виникнути у гостей з обмеженими можливостями. Забезпечте достатню кількість необхідного обладнання, що має бути справним та доступним для використання.

2. Обов'язково забезпечте використання субтитрів у всіх місцях, де є звукові доріжки. У театрах і на інших мистецьких заходах можна організувати живе субтитрування для забезпечення доступності контенту для людей з вадами слуху.

3. Запитуйте всіх клієнтів, чи потрібна їм допомога при евакуації в надзвичайних ситуаціях. Це особливо важливо для осіб з вадами слуху, оскільки вони можуть не чути сигналів тривоги. Всі домовленості повинні бути зафіксовані письмово.

4. Переконайтеся, що ваш вебсайт доступний для людей з інвалідністю. Він повинен відповідати вимогам щодо зручності використання для людей з різними видами інвалідності.

5. Створіть можливість для клієнтів залишати відгуки, включаючи осіб з інвалідністю, щоб покращити доступність ваших послуг. Враховуйте їхні пропозиції та побажання при вдосконаленні інфраструктури.

6. Забезпечте можливість переміщення або регулювання ліжок у номерах для гостей, котрі користуються допомогою помічника. Це дозволить забезпечити комфорт для людей з різними фізичними можливостями.

7. Облаштуйте санітарні кімнати спеціально для осіб з інвалідністю, зручні та безпечні для використання. Такі кімнати повинні бути просторими та обладнаними всім необхідним.

8. Призначте спеціальну особу, відповідальну за забезпечення доступності для людей з інвалідністю в вашій установі. Ця особа повинна контролювати, щоб усі інклюзивні практики впроваджувалися на регулярній основі.

9. Поширюйте інформацію про знижки та спеціальні пропозиції для туристів з інвалідністю. Використовуйте безкоштовні або знижені тарифи для помічників осіб з інвалідністю.

10. Забезпечте наявність посібника з доступності, де буде вказано, які послуги доступні для осіб з інвалідністю в вашому закладі. Це дозволить людям з обмеженими можливостями краще планувати свої візити.

11. Регулярно проводьте тренінги для вашого персоналу щодо інклюзивного обслуговування, щоб підвищити рівень обізнаності і чутливості до потреб осіб з інвалідністю.

12. Інвестуйте в модернізацію та адаптацію інфраструктури, щоб забезпечити зручність для людей з обмеженими можливостями, враховуючи потреби маломобільних груп.

13. Створюйте партнерства з іншими організаціями, які спеціалізуються на наданні послуг людям з інвалідністю, щоб покращити загальну доступність туризму.

14. Забезпечте наявність доступних туалетів та приміщень для догляду за інвалідами в громадських місцях, щоб підвищити комфорт для осіб з обмеженими можливостями.

15. Впроваджуйте безбар'єрні туристичні маршрути, які дозволяють людям з інвалідністю без проблем здійснювати подорожі та насолоджуватися туристичними атракціями без фізичних обмежень.

Ці рекомендації сприятимуть не тільки полегшенню доступу до туристичних послуг для людей з інвалідністю, а й покращать загальну інклюзивність і конкурентоспроможність туристичних компаній.

Ізраїль став одним з лідерів у сфері інклюзивного туризму, активно працюючи над покращенням доступності для туристів з інвалідністю. Країна щорічно приймає мільйони туристів, серед яких багато осіб з обмеженими можливостями, і робить все можливе, щоб їхня подорож була максимально комфортною. Ізраїльський уряд підтримує інклюзивний туризм через спеціальні ініціативи, включаючи кампанії та онлайн-ресурси, такі як сайт Israel4All [35].

Місія цього проекту полягає в тому, щоб зробити подорожі доступними для людей з інвалідністю, літніх осіб та всіх, хто потребує спеціальної підтримки. Туристична компанія пропонує різноманітні адаптовані маршрути, екскурсії з кваліфікованими гідом, спеціальне харчування, яке відповідає індивідуальним потребам, а також інші послуги для туристів з особливими потребами.

Одним з головних прикладів доступності є міжнародний аеропорт Ben Gurion, який повністю адаптований для людей з інвалідністю. Тут кожен турист, що використовує інвалідний візок, отримує персонального супроводжуючого, а спеціальні митні коридори і вікна паспортного контролю дозволяють швидко пройти всі процедури. Аеропорт оснащений просторими підйомниками та спеціальними санітарними кімнатами, що забезпечує максимальний комфорт під час перебування в ньому. Усі громадські автобуси в Ізраїлі також обладнані підйомниками, що дозволяє людям з інвалідністю без проблем переміщатися містом і за його межами [35].

Ізраїльські туристичні пам'ятки пристосовані до потреб маломобільних груп, що є важливим аспектом інклюзивного туризму в країні. Наприклад, на вершині фортеці Масада для людей з інвалідністю створено спеціальну тактильну зону, де вони можуть відчути місцевість. Оглядові майданчики на відомих туристичних об'єктах, таких як Гора Блаженств, Капернаум, Річка Йордан і Тиверіадське озеро, також відкриті для осіб з обмеженими можливостями. Більшість розважальних та культурних установ в Ізраїлі також адаптовані для зручності відвідувачів з інвалідністю, що робить країну однією з найкращих для інклюзивного туризму.

У Тель-Авіві є чотири пляжі, офіційно спеціально облаштовані для людей з інвалідністю, на яких враховані всі потреби маломобільних відвідувачів. Кожен з цих пляжів обладнаний адаптованими санітарними кімнатами, що забезпечує зручність та комфорт для туристів з обмеженими можливостями. Це яскравий приклад того, як інклюзивний туризм може бути реалізований на рівні міст, створюючи доступні та рівні умови для всіх [35].

В Україні важливо врахувати досвід Ліону, який став однією з лідерських міст Європи в сфері інклюзивного туризму. Ліон отримав престижну Європейську премію «Доступні міста» в 2018 році, що є підтвердженням високого рівня доступності для осіб з інвалідністю. У місті 100% громадського транспорту адаптовано для людей з обмеженими можливостями, що робить переміщення по місту легким та зручним. Крім того, всі бібліотеки, громадські місця, а також культурні та історичні пам'ятки в Ліоні мають спеціальне обладнання, яке допомагає людям з різними формами інвалідності: пристрої для зчитування інформації, аудіо- та відео допоміжні засоби, збільшувальні екрани для людей з вадами зору.

Місто також активно використовує цифрові технології для покращення доступності. Розроблені спеціальні цифрові інструменти, які надають людям з інвалідністю необхідну інформацію про доступні послуги, маршрути та туристичні об'єкти, що допомагає спростити планування поїздок та знизити рівень бар'єрів. Це сприяє тому, щоб навіть туристи з обмеженими можливостями могли насолоджуватися культурними та історичними скарбами міста на рівні з усіма іншими відвідувачами.

Завдяки таким ініціативам, Ліон стає прикладом для інших міст щодо впровадження інклюзивних практик у туризмі. Створення доступного середовища має важливе значення для розвитку туризму, адже це дозволяє збільшити потік туристів з різними потребами та покращує якість життя людей з інвалідністю.

Одним з яскравих прикладів успішної реалізації інклюзивного туризму та доступного середовища для людей з інвалідністю є місто Бреда в Нідерландах. Бреда здобула престижну нагороду Access City Award у 2019 році, що підкреслює її значні досягнення в створенні безбар'єрного простору. Місто постійно працює над удосконаленням інфраструктури для людей з інвалідністю, спрощуючи їм доступ до всіх важливих об'єктів та сервісів. Однією з ключових ініціатив стала платформа «Бреда для всіх», яка об'єднує різні установи, що працюють над підтримкою людей з інвалідністю. Це дозволяє зкоординувати зусилля

громадських організацій і місцевої влади для досягнення спільної мети — зробити місто доступним для всіх [36].

У Бреді активно вдосконалюється доступність туристичних об'єктів. Багато замків, музеїв, торгових площ і культурних пам'яток обладнані необхідними пандусами, ліфтами та підйомниками для людей з обмеженими можливостями. Встановлено також аудіовізуальні засоби, які допомагають людям з вадами слуху та зору отримувати інформацію про об'єкти. Місто пропонує понад 300 ресторанів, клубів, кафе, барів та інших розважальних закладів, де забезпечено доступ для людей з інвалідністю. Крім того, Бреда має численні парки та ботанічні сади, що також пристосовані для комфортного відвідування людьми з обмеженими можливостями [32].

Такі заходи дозволяють Бреді залишатися одним з лідерів серед європейських міст, які активно працюють над створенням безбар'єрного середовища для людей з інвалідністю. Для України цей досвід є важливим уроком, оскільки він демонструє, як можна створити комфортні умови для всіх туристів, незалежно від їхніх фізичних можливостей. Окрім цього, місто надає корисні інструменти для співпраці між державними установами та громадськими організаціями, що дозволяє успішно реалізовувати інклюзивні ініціативи.

Важливим для України також є досвід сусідньої Польщі, зокрема Варшави, яка за короткий проміжок часу змогла зробити значний прорив у покращенні доступності для осіб з інвалідністю. У 2020 році Варшава отримала звання кращого міста за доступністю, згідно з премією Access City Award. Це свідчить про те, що інклюзивний туризм є пріоритетним напрямком для багатьох європейських міст, і вони активно працюють над створенням безбар'єрних умов для всіх громадян. Варшава, зокрема, успішно адаптувала громадський транспорт, публічні будівлі та культурні об'єкти для людей з інвалідністю, що значно полегшило їм доступ до міських ресурсів і послуг [31].

Одним з ключових напрямків роботи відділу туризму Республіки Польща в 2019 році стали «Дії щодо підвищення доступності туризму для людей з обмеженими можливостями». У Польщі туризм розглядається як важлива

складова фізичної активності, яка може бути реалізована через різні форми подорожей. Це також значний елемент реабілітації, що сприяє відновленню фізичної форми, а також надає можливість для відпочинку та розваг у новому середовищі. Окрім того, туризм дозволяє пізнати нові місця, культури та отримати безцінний досвід, що значно збагачує наше життя [31].

Туристична галузь Польщі активно відповідає на потреби людей з інвалідністю, пропонуючи доступні умови у готелях, ресторанах та громадських місцях. Інфраструктура міст і курортів пристосована до потреб маломобільних людей: передбачені пандуси, ліфти, ванні кімнати з відповідним обладнанням, а також більш просторі проходи для комфортного переміщення. Для зручності відпочивальників на пляжах Польщі встановлені спеціальні дерев'яні майданчики та рівні ділянки землі, що дозволяють людям в інвалідних візках під'їжджати до моря. Крім того, на пляжах передбачені підйомники для купання.

Значну увагу також приділяють гірськолижному спорту для людей з інвалідністю, зокрема через реалізацію проекту «Niepełnosprawni w górach – Razem na szczyt». Цей проект має на меті допомогти людям з інвалідністю під час гірських експедицій, сприяючи їхній участі в активних видах відпочинку та надаючи їм можливість реалізувати свої мрії, підкорюючи гірські вершини так само, як це роблять здорові люди. Польща активно інвестує в розвиток інклюзивного туризму, прагнучи забезпечити рівний доступ до усіх видів відпочинку та активностей.

У рамках цієї ініціативи також розвиваються адаптовані транспортні засоби, які забезпечують зручний доступ для туристів з інвалідністю. У багатьох польських містах вже впроваджено спеціальні екскурсії для людей з обмеженими можливостями, що включають відвідини історичних пам'яток, музеїв і культурних центрів з використанням технологій, адаптованих для таких відвідувачів. Важливим аспектом є також створення мобільних додатків та онлайн-платформ, що дозволяють туристам з інвалідністю заздалегідь планувати свої поїздки, забронювати транспорт, готелі та екскурсії.

2.2. Аналіз успішних світових кейсів та ініціатив

Світова туристична організація, Організація Об'єднаних Націй та інші міжнародні організації розробляють і просувають використання інструментів для розвитку інклюзивного туризму. Перша міжнародна конференція з інклюзивного туризму відбулася під егідою UNWTO у 2014 році в Сан-Маріно. Подія об'єднала політиків, туристичні напрямки, приватний сектор та громадянське суспільство для обговорення викликів поліпшення якості, сталості та конкурентоспроможності в туристичному секторі через універсальну доступність. На конференції було представлено 14 кращих практик, які зосереджуються на доступності об'єктів культурної спадщини та стратегічних заходах, спрямованих на те, щоб зробити інклюзивний туризм реальністю.

У 2019 році UNWTO разом з фондом ONCE впровадили нагороду для визнання та популяризації «Доступного туристичного напрямку» (ATD). ATD — це щорічна нагорода в галузі туризму від ООН, яка присуджується на основі оцінки Комітету експертів і визнає напрямки, що надають безперешкодний відпочинок для будь-якого туриста. Перша нагорода ATD була вручена у 2019 році, але тимчасово припинена через пандемію [26].

UNWTO та фонд ONCE відзначили найкращий доступний туристичний напрямок на виставці FITUR (туристичній виставці в Мадриді). У першій версії ініціативи особливе визнання було надано Португалії, Барселоні та індійському місту Трісур. Португалія отримала першу нагороду за важливість, яку країна надає доступності, а також за свою участь у розробці та впровадженні туристичних продуктів і послуг, доступних для всіх у всіх частинах проекту. Журі вирішило, що Барселона є «дійсно передовим містом з точки зору доступності», демонструючи хороші умови для туристичних ресурсів, зокрема для розміщення та харчування, а також для транспорту. Трісур отримав

спеціальну згадку як «Нове напрямок» за «повне розвинення доступності з активною участю урядових організацій у цьому процесі».

У жовтні 2023 року Всесвітня туристична організація (UNWTO) опублікувала набір рекомендацій з доступності, орієнтованих на ключових учасників управління природними ресурсами. Документ зосереджений на полегшенні доступу до природоохоронних територій, пляжів і парків [27].

Європейський Союз співфінансує проекти, пов'язані з розробкою, впровадженням доступних туристичних маршрутів. Основні цілі — розширення можливостей подорожей для осіб із особливими потребами доступу, сприяння соціальній інклюзії та підвищення кваліфікації працівників галузі. Приклади проектів, що співфінансуються ЄС, наведено в табл. 2.1.

Таблиця 2.1 - Приклади проектів, пов'язаних із розробкою, впровадженням доступних туристичних маршрутів, що співфінансуються ЄС

Назва проекту	Напрямок проекту
Senior Eco-Nect (2022–2024)	Підтримка виникнення та розвитку європейських екосистем, орієнтованих на економіку активного старіння. Фінансується в рамках програми EC HORIZON EUROPE.
DIVETOURL	Проект, орієнтований на створення інноваційних навчальних продуктів для професійної та освітньої підготовки у сфері доступного туризму.
RESTAT – Recognition Of Skills To Transform Accessible Tourism	Мета — вирішення проблеми нестачі професійних навчальних курсів шляхом пропозиції комплексного рішення для підготовки фахівців, здатних надавати різноманітні індивідуалізовані послуги туристам з особливими потребами та виступати промоутерами доступного туризму.
IN-TOUR – INclusive TOURISM Professions	Європейські навчальні програми для менеджерів доступного туризму та персоналу першої лінії. Мета — подолати прогалину в системі підготовки кадрів у Європі у сфері доступного туризму.

Джерело: складено авторами на основі [28]

Ініціативи Європейської комісії у сфері доступного туризму:

- Європейські нагороди за досконалість у доступному туризмі та нагороди Access City;
- Європейські столиці розумного туризму;
- Європейський онлайн-реєстр PANTOU;
- Європейська картка інвалідності;

-Акт про доступність ЄС (European Accessibility Act) [28].

Україна, як і інші європейські країни, також характеризується процесом старіння населення. За даними Державної служби статистики України, частка населення у віці понад 65 років зросла з 12% у 1990 році до 17,6% у 2022 році частка населення віком понад 60 років в Україні зросла з 18,3% у 1990 році до 24,8%. Водночас, незважаючи на наявність культурного та природного потенціалу для розвитку туризму, Україна стикається з низкою викликів у впровадженні інклюзивних підходів у туристичній сфері.

Серед основних проблем — недостатній розвиток інфраструктури, обмежений доступ до інформації та низький рівень обізнаності щодо важливості інклюзивності серед населення та бізнесу. Крім того, розвиток туризму має нерівномірний характер, що зумовлено соціально-економічним станом регіонів, наявністю ресурсів та іншими факторами [27].

Рівень доходів населення в Україні є одним із найнижчих у світі. Проте найбільшим негативним чинником стала військова агресія Росії. Втручання Росії в Україну радикально змінило ситуацію. Уже в 2022 році потік іноземних громадян до України скоротився майже вдвічі (з 4 271 991 осіб у 2021 році до 2 307 156 у 2022), а його мотиваційна структура змінилася — замість осіб, які подорожували з освітніми, рекреаційними та іншими «мирними» цілями, до країни прибували співробітники гуманітарних місій міжнародних організацій [30].

Унаслідок війни (окупація, руйнування, зміна попиту) значно скоротилася кількість суб'єктів господарювання у сфері туризму. Лише в секторі «Тимчасове розміщення та організація харчування» кількість середніх підприємств зменшилася на 19%, малих — на 17%, а в секторі «Діяльність туристичних агентств, туроператорів, надання інших послуг з бронювання та пов'язана з цим діяльність» — на 14% і 22% відповідно. Це спричинило масові звільнення — чисельність персоналу в малому готельному бізнесі скоротилася на 30%. Усе це суттєво позначилося на обсягах продажів: у секторі «Тимчасове розміщення та організація харчування» вони знизилися на 64%, а в секторі «Туристичні

агентства та оператори» — на 80%. Щодо прибутковості операційної діяльності, вона становила: –10% та –15% відповідно, а для «Тимчасового розміщення» — до –22%, а для «Інших послуг бронювання», куди входить, наприклад, діяльність гідів та екскурсоводів, — до –30% [30].

Наразі Україна має дуже низький рівень доступних послуг у туристичному ланцюзі, тоді як попит на них зростає. За даними Міністерства соціальної політики, станом на вересень 2023 року в Україні проживає 3 мільйони людей з інвалідністю. За півтора року ця цифра зросла приблизно на 300 тисяч. І оскільки повномасштабне російське вторгнення триває, кількість таких людей лише зростатиме [30].

На 70-му засіданні Європейської комісії з туризму ООН, що відбулося 7–9 квітня 2024 року в Албанії, голова Державного агентства розвитку туризму Мар'яна Олесків, яка очолила українську делегацію, наголосила, що відтепер зусилля країн-членів Європейської комісії ООН будуть зосереджені на розвитку сталості туризму в європейському регіоні, і одним із напрямів цих зусиль стане адаптація туристичного середовища до потреб людей з інвалідністю [29].

2.3. Сучасний стан та перспективи розвитку інклюзивного туризму в Україні

У глобальному масштабі активно обговорюються питання забезпечення рівних прав на працю та відпочинок, а також доступу до різних об'єктів інфраструктури, включаючи туристичні. В Україні збільшення кількості осіб з інвалідністю, зокрема з травматичними ампутаціями кінцівок, пошкодженнями хребта та іншими порушеннями опорно-рухової системи, стало однією з актуальних проблем сучасності.

У період війни ці люди стикаються з додатковими ризиками та труднощами. Виникають складнощі з доступом до основних ресурсів і послуг,

таких як житло, їжа, медична допомога, а також з дискримінацією, стигматизацією, загрозами для життя, фізичного та психічного здоров'я, насильством тощо. Формування доступного середовища для осіб з інвалідністю є важливим кроком до реалізації їх прав і забезпечення повноцінної участі в суспільному житті [7].

В Україні активно розвивається інклюзивний соціально-реабілітаційний туризм, який має на меті надання можливостей для відновлення і розвитку фізичного, духовного, соціального, інтелектуального та творчого потенціалу осіб з інвалідністю. Цей вид туризму складається з різноманітних реабілітаційних та соціальних послуг, серед яких медичні, психологічні, психолого-педагогічні, професійні, фізкультурно-спортивні, фізичні, соціальні та інші побутові заходи [7]. Тенденції розвитку інклюзивного туризму в Україні узагальнено в табл. 2.2.

Таблиця 2.2 - Тенденції розвитку інклюзивного туризму в Україні (2020–2024 рр.)

Показник / Рік	2020	2021	2022	2023	2024
Кількість доступних туристичних об'єктів (готелі, музеї, пам'ятки, ТПЦ)	1 500	2 100	2 450	2 700	3 100
Кількість адаптованих готелів у великих містах	180	220	250	280	320
Кількість міст, що пройшли аудит доступності	10	20	30	42	55
Кількість туристичних агенцій, що пропонують інклюзивні тури	50	65	85	110	140
Запроваджені державні або місцеві програми підтримки	3	5	7	11	15
Кількість бізнесів, що пройшли навчання з інклюзивності	250	310	370	420	480
Кількість туристів з інвалідністю, задоволених сервісом (за опитуваннями)	8 000	9 500	10 500	12 000	14 000
Обсяг інвестицій в інклюзивну інфраструктуру (грн)	40 млн	60 млн	90 млн	120 млн	150 млн

Джерело: [7]

Отже, від 2020 до 2024 року спостерігається позитивна динаміка, хоча темпи змін залишаються помірними. Основні рушії розвитку: громадські ініціативи, міжнародна підтримка, а також урядова стратегія "Безбар'єрність".

Війна у 2022 році вплинула на темпи розвитку інклюзивного туризму в країні, але також актуалізувала питання доступності через зростання кількості людей з травмами та ПТСР.

Розглянемо інші перспективні напрямки розвитку туризму для людей з інвалідністю. Одним з найбільш важливих і стабільних напрямків є лікувально-оздоровчий туризм. На курортах активно використовуються природні ресурси, що мають лікувальні властивості. Для реабілітації та оздоровлення осіб з інвалідністю застосовуються різноманітні природні засоби: лікувальні грязі, мінеральні води з різним хімічним складом, бішофіт, озокерит, глини, а також повітряні та сонячні ванни, фізіотерапевтичні процедури. Санаторно-курортна інфраструктура України включає відомі курорти, такі як Трускавець, Моршин, Миргород, Хмільник, Закарпаття, Одеса та інші, а також нові оздоровчі заклади. В цих місцях є сучасне обладнання для лікування та діагностики, комфортні умови для проживання та харчування. Багато санаторіїв пропонують спортивні майданчики, сауни, басейни, пляжі, косметологічні кабінети, тренажерні зали, а також програми Wellness, SPA-процедури та різноманітні екскурсії [8, 12].

Лікувально-оздоровчий ефект досягається завдяки поєднанню реабілітаційного, рекреаційного та зеленого туризму. Зелений туризм, або екологічний туризм, є особливим видом відпочинку, що орієнтований на взаємодію з природою, проживання в сільській місцевості або на екологічно чистих територіях. Головною метою зеленого туризму є відпочинок від міського шуму. Завдяки коротким маршрутам, а також спортивно-оздоровчим і культурно-пізнавальним програмам, цей вид туризму також сприяє реабілітації.

Прикладом інклюзивних екотуристичних маршрутів є об'єкти, такі як дендрологічний парк «Олександрія» в Білій Церкві, «Карпати для всіх», «Лисогорський форт без бар'єрів», Кропивницький дендропарк, Національний дендрологічний парк «Софіївка» в Умані та інші. Культурно-пізнавальний туризм є важливим інструментом соціальної адаптації осіб з інвалідністю, сприяючи їх інтеграції в культурне та соціальне середовище. Професійний підхід до організації екскурсій та створення туристичних маршрутів має враховувати

освітні та розвиваючі можливості, які компенсують обмеження осіб з інвалідністю, а також забезпечують педагогічний супровід [8].

Наразі багато музеїв готові приймати туристів з особливими потребами, серед яких «Музей народної архітектури та побуту» у Києві та Львові, Державний музей-заповідник І. Карпенка-Карого «Хутір Надія», Національний історико-культурний заповідник «Чигирин», Кам'янець-Подільський державний історичний музей-заповідник та інші.

Спортивний туризм також користується популярністю серед людей з інвалідністю. Він сприяє збільшенню фізичної активності, наближаючи життєвий простір осіб з інвалідністю до простору здорових людей. Пересування по пересіченій місцевості та подолання перешкод розвивають навички, зміцнюють здоров'я та сприяють розвитку інтелектуальних і вольових якостей [7].

Психологічний туризм є ефективним способом підтримки військових та сімей, які постраждали внаслідок війни. Психологічні туристичні маршрути поєднують доступний відпочинок і терапевтичні практики, такі як «Open air» – занурення в природу та культуру, що включає відвідування «місць сили» або центрів духовних традицій. До спеціальних методів психологічної терапії можна віднести ландшафтну терапію (вплив природи на психіку), фототерапію, евідмотерапію (терапія щастям) і анімалотерапію (використання тварин для психотерапії). Для цього виду туризму підходять локації, як село Буша у Вінницькій області, гора Богит в заповіднику «Медобори» в Тернопільській області, Лиса гора біля Ржищева в Київській області, а також буддистський храм «Білий Лотос» у Черкасах [7].

Повоєнний період відкриє Україні можливості для розвитку різних напрямків туризму, зокрема воєнного. Цей вид туризму включає відвідування місць, що мають історичне та військове значення: пам'яток, музеїв, військових об'єктів і меморіалів. Окрім традиційних турів, інтерес можуть викликати міста, що пережили великі військові руйнування, такі як Чорнобаївка, Ірпінь, Буча,

Маріуполь, Чернігів, Київ, Харків, Миколаїв, Херсон, Сєвєродонецьк. Важливо враховувати потреби осіб з інвалідністю при наданні туристичних послуг.

Туристи з психосоматичними порушеннями часто зосереджуються на наявності туалетів з широкими дверними отворами, що забезпечують доступ для людей на інвалідних візках, а також на можливості отримання медичної допомоги. Люди з нестабільним обміном вуглеводів, зокрема хворі на діабет, потребують спеціального харчування під час подорожі, пацієнти з нирковою недостатністю потребують гемодіалізу, а особи з проблемами в роботі кишечника та сечовивідної системи – відповідних туалетних умов для зміни засобів догляду. Обмеження фізичних функцій і неможливість задовольняти базові потреби знижують потенціал таких туристів і можуть створювати негативні асоціації щодо доступності туристичних послуг. Психосоматичні порушення і пов'язані з ними потреби – це не тільки індивідуальні проблеми, а й специфічна форма інвалідності, що ускладнює повноцінну участь у туризмі [6].

Туристи з моторними, психосоматичними та психологічними порушеннями формують окрему категорію маломобільних осіб, які мають обмежений доступ до повного спектра туристичних послуг, що ускладнює задоволення їхніх соціальних і культурних потреб. Існують різні типи адаптованих турів для людей з особливими потребами [8]:

- лікувально-оздоровчий адаптований тур (санаторії, табори) для фізичної, соціальної та психологічної реабілітації або підтримки здоров'я;

- екологічний адаптований тур, який передбачає ознайомлення з унікальними природними територіями. Потрібно створити список доступних для відвідування місць, розробити маршрути з урахуванням тривалості поїздки, зупинок і організувати спеціальний транспорт;

- культурно-пізнавальний адаптований тур, метою якого є знайомство з культурними та історичними ресурсами, музеями, театрами, традиціями. Важливо враховувати доступність інфраструктури в кожному туристичному місці;

-гастрономічний адаптований тур — подорож, яка охоплює вивчення національної кухні, її особливостей і традицій, що є популярним серед звичайних туристів і осіб з обмеженими можливостями. Тут потрібно враховувати дієтичні вимоги туристів;

-спортивний адаптований тур, що включає заняття лікувальною фізкультурою, плаванням, баскетболом, тенісом та іншими видами спорту. Важливою умовою є забезпечення спеціальним обладнанням.

Організацією туризму для осіб з інвалідністю в Україні займаються реабілітаційні установи, громадські та церковні організації, бюро подорожей та навчальні заклади. Серед громадських організацій варто відзначити діяльність ГО «Зелений хрест» у Львові, ГО інвалідів зору «Дивосвіт» в Ужгороді, ГО «МАРТ» у Чернівцях, ГО «СЛІД», ГО людей з обмеженими можливостями «День» та інші. ВГОІ «Центр туризму інвалідів України» займається розробкою концепцій розвитку туризму для інвалідів і стандартизацією соціального туризму. Також все більше готелів та закладів харчування удосконалюють свою інфраструктуру, щоб забезпечити потреби інклюзивного туризму.

В українських містах поступово з'являються зручні елементи інфраструктури, такі як пандуси, підйомники, з'їзди з бордюрів, спеціальна розмітка для людей з порушеннями зору та звукові сигнали на світлофорах. Це позитивно впливає на імідж України як туристичної країни, орієнтованої на соціальну доступність. Зокрема, вже функціонує «Карта доступності» (se.org.ua/availabilitymap/), що допомагає користувачам знаходити об'єкти безбар'єрного середовища в різних містах і країнах та оцінювати їх доступність.

Проект «Inclusive Travels in Ukraine: доступність музеїв України», підтриманий Українським культурним фондом, є онлайн-путівником по пам'ятках та важливих туристичних об'єктах країни (travels.in.ua/uk-UA/AllPointOfInterest). Громадська організація «Доступно.UA» розробила безкоштовний мобільний додаток Dostupno, який допомагає орієнтуватися в містах і знаходити безбар'єрні локації. Додаток пропонує зручний пошук за категоріями, такими як розважальні заклади, адміністративні будівлі, публічні

простори, а також можливість вибору закладів за індивідуальними фільтрами, зокрема за рівнем доступності входу та наявністю спеціальних туалетів.

Завдяки співпраці Європейського Союзу, Міжнародного фонду «Відродження» та Центру реабілітації «ЯРМІЗ» був створений посібник з інклюзії, що сприяє формуванню культури толерантності та рівності в українському суспільстві. В рамках цього проєкту було розроблено «Довідник практичних рекомендацій», який містить детальні інструкції для забезпечення рівних можливостей для всіх верств населення, зокрема для людей з інвалідністю, серед яких особливо виділяються ветерани, які потребують допомоги в адаптації до мирного життя.

Створення інклюзивного суспільства вимагає не лише фізичної доступності, а й зміни свідомості та ставлення до людей з інвалідністю. Водночас був запущений онлайн-каталог музеїв України «Inclusive Travels in Ukraine», який надає інформацію про рівень доступності понад 1000 культурних закладів. Цей проєкт сприяє розвитку інклюзивного туризму і допомагає людям з особливими потребами подорожувати Україною [5].

Також за підтримки USAID «ГОВЕРЛА» та Львівської ОВА було проведено захід для понад 50 представників туристичної індустрії, присвячений розширенню можливостей для осіб з інвалідністю в туризмі на заході України. Метою заходу було обговорення шляхів створення безбар'єрного середовища в туристичних локаціях та стимулювання економічного розвитку регіону.

Розвиток туризму для людей з інвалідністю потребує ефективного механізму державної підтримки та стимулювання, включаючи фінансування спеціальних програм, створення фондів для підтримки цієї категорії осіб, а також реалізацію інвестиційних проєктів [8]. Крім того, активно проводиться інформаційно-роз'яснювальна робота та навчання для працівників державних структур і приватних готельно-розважальних установ. Ці заходи повинні бути здійснені комплексно не лише благодійними організаціями, а й органами місцевого самоврядування у співпраці з підприємствами та установами різних сфер.

Попри значну кількість людей з інвалідністю, в Україні лише починається формування соціальної моделі інвалідності, яка передбачає рівність прав та зміну ставлення суспільства і держави до осіб з інвалідністю, що бажають більш глибоко інтегруватися в українське суспільство. Інклюзивний туризм в Україні наразі перебуває на початковому етапі розвитку, і серед основних проблем, що перешкоджають його повноцінному функціонуванню, слід виділити кілька: відсутність ефективної нормативно-правової бази, яка б регулювала розвиток цього напрямку. Хоча законодавча база для такого туризму вже частково розроблена, в Україні все ще немає спеціального закону, що повністю охоплював би розвиток інклюзивного туризму. Це ускладнює створення доступної інфраструктури та надання послуг для осіб з інвалідністю. Також, багато підприємців не розуміють економічних переваг від розвитку інклюзивного туризму, вважаючи, що це потребує великих фінансових витрат і не дає достатнього прибутку [38].

Ще однією проблемою є обмежена доступність туристичної інфраструктури: багато об'єктів в Україні, включаючи транспорт, готелі, ресторани та музеї, не відповідають вимогам доступності для людей з інвалідністю. Крім того, інформація про можливості інклюзивного туризму в Україні недостатньо поширена. Люди з інвалідністю часто не знають, де можна отримати доступні туристичні послуги, які саме послуги доступні та яка їх вартість. В табл. 2.3 відображена інформація представлена у статистичному збірнику «Соціальний захист населення України у 2023 році». Візуально продемонструємо зміни на рис. 2.1.

Таблиця 2.3 - Загальна чисельність осіб з інвалідністю в Україні, тис. осіб

	2011 р.	2016 р.	2019 р.	2021 р.	2023 р.
Всього тис. осіб	2710,0	2614,1	2659,7	2703,0	2724,1
В тому числі:					
I групи	310,5	250,3	226,3	222,3	215,0
II групи	1078,7	919,0	896,1	900,8	897,1
III групи	1155,7	1291,2	1375,7	1416,0	1449,1
Діти з інвалідністю	165,1	153,5	161,6	163,9	162,9

Джерело: [38]

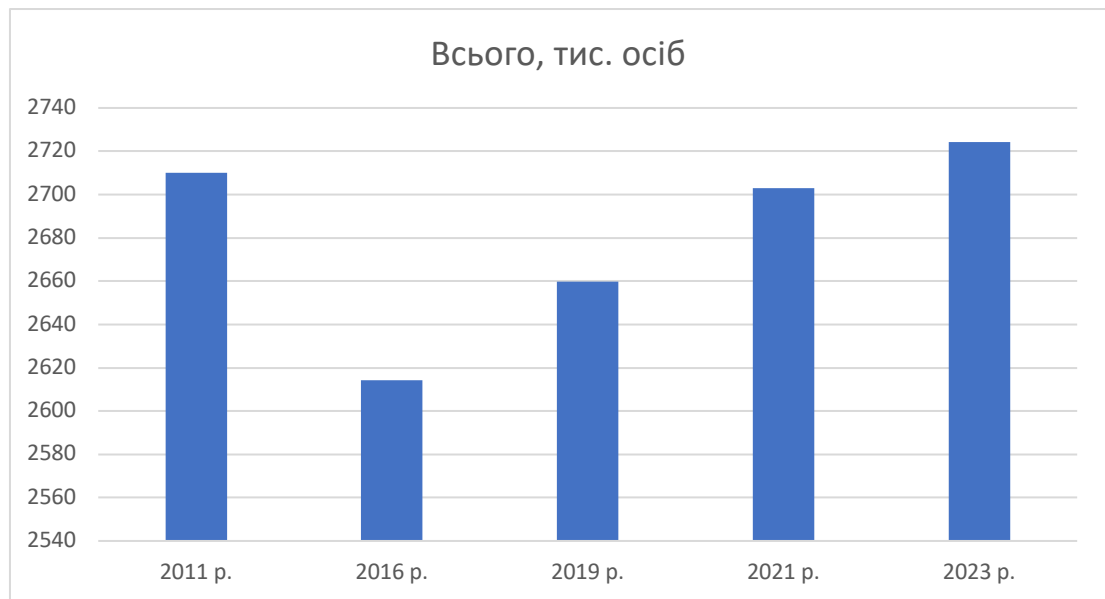

Рисунок 2.1 - Тенденція чисельності осіб з інвалідністю в Україні, тис. осіб
Джерело: [38]

Проаналізувавши таблицю 2.3, варто підкреслити, що загальна кількість осіб з інвалідністю з 2011 по 2023 рік мала тенденцію до зростання. У 2023 році, порівняно з 2011 роком, кількість таких осіб збільшилася на 14,1 тисячі. Ця тенденція вимагає значної уваги до людей з обмеженими можливостями та забезпечення їм рівних прав і доступу до різних благ [39].

У світі понад 2 мільярди людей стикаються з проблемами інвалідності. Тому важливість розвитку туризму, орієнтованого на потреби осіб з обмеженими можливостями, є надзвичайно актуальною. Туризм, як унікальне явище в реабілітації людей з інвалідністю, сприяє вирішенню таких проблем:

- покращення рухової активності, що підвищує фізичну та психологічну стійкість організму;
- проведення терапії та профілактики психосоматичних захворювань;
- можливість реалізації різних соціальних ролей;
- відновлення соціальної інтеграції осіб з обмеженими можливостями;
- інтелектуальний і виховний вплив на особистість [39].

Прогнозується, що протягом кількох років інклюзивний туризм може скласти до 20% від усіх світових туристичних потоків.

Основними зацікавленими сторонами в сфері «інклюзивного туризму» є люди з обмеженими можливостями здоров'я, а також їх родичі, опікуни та соціальні працівники. Для створення безбар'єрного простору для осіб з інвалідністю в Україні була ухвалена Національна стратегія створення безбар'єрного простору до 2030 року. Метою цієї стратегії є зменшення різних видів нерівності та підтримка цього процесу на державному та міжнародному рівнях.

Актуальними залишаються проблеми з відсутністю єдиної бази об'єктів інклюзивного туризму. В Україні не існує сайтів та єдиного реєстру туристичних місць, які доступні для людей з інвалідністю. Мало розвинена архітектурна доступність та майже відсутні культурні та історичні пам'ятки, які пристосовані для людей з інвалідністю. До базових проблем розвитку інклюзивного туризму в Україні належать: – відсутність соціально спрямованої законодавчої бази, що регулює взаємовідносини між групами людей з інвалідністю, державою та бізнесом; – низька інформованість українського бізнесу суспільства відносно економічної привабливості реалізації послуг для осіб з інвалідністю; – недостатній розвиток, а інколи й повна відсутність спеціалізованої туристичної інфраструктури, яка б дозволяла людям з інвалідністю користуватися різними туристичними послугами; – нестача інформаційних ресурсів, які дозволили б отримати детальну інформацію про можливості доступного туризму в Україні [2].

У зв'язку з тими, що проблеми починають виникати ще на стадії планування подорожей Україні корисно було б перейняти закордонний досвід щодо впровадження інклюзивного туризму, зокрема в Європі, Ізраїлі, США створені спеціальні сайти для людей з інвалідністю, для зручного вибору та визначення доступності історичних пам'яток та міст. Одночасно з загальноєвропейським порталом про доступний туризм (www.accessibleurope.com), багато країн розробляють власні сайти про доступність туристичних об'єктів їхніх країн.

РОЗДІЛ 3

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

3.1. Державні та приватні ініціативи у сфері інклюзивного туризму

Інклюзивний туризм, як складова соціальної справедливості, набуває дедалі більшого значення у світі, зокрема і в Україні. Забезпечення доступу до туристичних послуг для людей з інвалідністю, літніх людей та інших маломобільних груп є важливою частиною сучасної державної політики. Українська держава, попри складну ситуацію, поступово впроваджує ініціативи, спрямовані на розвиток інклюзивного туризму.

Перш за все, слід відзначити розробку нормативно-правової бази. Наприклад, у Державному стандарті України ДСТУ 4269:2003 передбачено обов'язкове врахування потреб людей з інвалідністю при проєктуванні готелів. Також в будівельних нормах В.2.2-9:2018 чітко зазначено вимоги до безбар'єрного середовища. Це важливий крок на шляху до створення фізично доступної інфраструктури.

Одним із прикладів державної ініціативи є проєкт "Безбар'єрна Україна", що реалізується з 2020 року за підтримки Офісу Президента. Його метою є створення рівних умов доступу до публічних послуг, зокрема й туристичних. У межах цієї програми органи місцевого самоврядування отримали рекомендації щодо адаптації туристичних об'єктів.

Міністерство економіки України, до компетенції якого належить туризм, у 2021 році вперше включило інклюзивний туризм до державної Стратегії розвитку туризму. У стратегії передбачено створення умов для всіх громадян, зокрема людей з обмеженими фізичними можливостями, для рівного доступу до туристичних послуг.

Деякі міста України також долучилися до реалізації інклюзивного туризму. Наприклад, у Львові реалізовано проєкт "Львів без бар'єрів", у межах якого створено тактильні мапи та встановлено підйомники у музеях. У Харкові облаштовано доступні маршрути для екскурсій містом для осіб на візках. У Києві на Андріївському узвозі встановлено тактильну плитку та встановлено пандуси біля визначних пам'яток.

Іншим прикладом є проєкт «Доступний туризм у Карпатах», який реалізовувався за підтримки ПРООН та сприяв адаптації гірських туристичних маршрутів для людей з інвалідністю. Було створено інтерактивну мапу доступних маршрутів та облаштовано частину стежок. У Закарпатській області кілька мініготелів отримали фінансування для облаштування кімнат згідно з інклюзивними стандартами.

Окрему увагу держава приділяє освітнім ініціативам. У 2023 році за підтримки Міністерства освіти і науки було створено онлайн-курс з основ інклюзивного обслуговування в туризмі. Його проходження є рекомендованим для студентів спеціальностей "туризм" і "гостинність". Це дозволяє формувати нову генерацію фахівців, які з розумінням ставляться до потреб різних туристів.

Крім того, у деяких закладах вищої освіти впроваджено спеціальні дисципліни з інклюзивного туризму. Наприклад, в Ужгородському національному університеті вже кілька років поспіль читають курс «Інклюзія в туризмі». Це свідчить про поступову інтеграцію теми доступності в навчальний процес.

На законодавчому рівні також ведеться робота. У 2020 році до Верховної Ради було подано законопроект №3696, який передбачає створення місцевих туристичних фондів. Частину коштів з туристичного збору пропонується спрямовувати на розвиток інклюзивної інфраструктури. Законопроект передбачає фінансове стимулювання адаптації туристичних об'єктів.

Деякі державні грантові програми також передбачають пріоритетність для інклюзивних проєктів. Наприклад, програма «єРобота: власна справа» надає перевагу заявкам, що враховують принципи доступності. Це дозволяє малим

підприємствам у туристичній сфері розширювати послуги для осіб з інвалідністю.

Попри позитивні кроки, існують і проблеми. Часто ініціативи залишаються формальними або реалізуються лише частково. Наприклад, не всі заклади розміщення дійсно відповідають стандартам доступності, навіть якщо вказують про це в рекламі. Перевірки дотримання стандартів проводяться рідко, що знижує ефективність державного контролю.

Великим викликом є фінансування. В умовах воєнного стану пріоритетом держави залишаються оборонні витрати. Це ускладнює реалізацію програм розвитку туризму загалом, і доступного туризму зокрема. Водночас міжнародні донори можуть стати важливими партнерами у реалізації таких проєктів.

Співпраця з громадськими організаціями стала ефективним інструментом впровадження інклюзивного туризму. Наприклад, ГО «Безбар'єрність» проводить аудити туристичних об'єктів і надає рекомендації щодо покращення доступності. Деякі з них реалізуються за сприяння органів місцевої влади.

У 2022 році Уряд України схвалив Національну стратегію безбар'єрності. Вона охоплює й сферу туризму, наголошуючи на важливості забезпечення рівного доступу до рекреаційних ресурсів. Це стратегічний документ, що визначає напрямки політики на найближчі роки.

Державні ініціативи в сфері інклюзивного туризму є важливою складовою формування відкритого, сучасного та гуманного суспільства. Вони спрямовані на реалізацію прав людей на вільне пересування, пізнання світу та повноцінне життя. Приклади Львова, Харкова, Закарпаття та Карпат свідчать, що інклюзивність у туризмі в Україні можлива.

Реалізація таких ініціатив має продовжуватись через удосконалення законодавства, навчання фахівців, фінансову підтримку бізнесу та контроль за дотриманням стандартів. Особливої уваги потребує розвиток цифрових сервісів для туристів з особливими потребами. Створення мобільних додатків, інтерактивних карт та довідників є важливим елементом.

Важливою є участь самих людей з інвалідністю у формуванні політики. Їхній досвід і потреби мають бути враховані при плануванні маршрутів, об'єктів і послуг. Тільки через діалог і співпрацю можна створити по-справжньому інклюзивний туризм.

Після початку повномасштабної війни у 2022 році зросла кількість осіб з інвалідністю внаслідок бойових дій. Це зумовило необхідність перегляду державних підходів до доступності, зокрема й у сфері туризму. У відповідь на нові виклики держава започаткувала низку ініціатив, спрямованих на розширення інклюзивності.

Однією з ключових була адаптація Національної стратегії безбар'єрності, схваленої Кабінетом Міністрів у квітні 2021 року, під воєнні умови. У 2022–2023 роках її оновили, включивши до плану дій заходи щодо забезпечення доступу ветеранів та осіб з інвалідністю до інфраструктури дозвілля, реабілітаційного туризму та культурного відпочинку. Було рекомендовано створення реабілітаційних туристичних маршрутів у безпечних регіонах України.

У 2023 році Міністерство економіки у співпраці з Державною службою з питань ветеранів розробило концепцію інклюзивного ветеранського туризму. Ця ініціатива передбачає розвиток доступних туристичних послуг для ветеранів бойових дій, які потребують реабілітації в природному середовищі — зокрема в Карпатах, на Закарпатті, у Поділлі.

Також у 2023 році за підтримки Міністерства цифрової трансформації запущено пілотний проєкт «Доступний туристичний об'єкт» у межах порталу «Дія». Готелі, музеї та культурні заклади можуть проходити аудит доступності та отримувати спеціальний цифровий бейдж. Така верифікація допомагає користувачам з інвалідністю планувати поїздки, орієнтуючись на реальні умови.

У 2024 році Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України оновило державні будівельні норми, посиливши вимоги щодо доступності громадських просторів, зокрема туристичних об'єктів. Ці зміни стосуються готелів, кафе, музеїв, санаторіїв, пляжів та туристично-інформаційних центрів, які відбудовуються після руйнувань.

Окрім того, за фінансування держави та партнерів, у 2023–2024 роках у Львівській, Івано-Франківській, Вінницькій та Чернівецькій областях реалізувалися проекти створення інклюзивних еко-стежок і кемпінгів, пристосованих до потреб ветеранів та осіб з інвалідністю. Зокрема, у Карпатах облаштовано маршрут із тактильними елементами та інклюзивними зупинками.

Ще одна важлива ініціатива — це додаткові грантові програми від державного «Українського фонду стартапів» та програми «єВідновлення», в межах яких пріоритет надається бізнесам, що створюють доступні простори, зокрема туристичні. У 2023 році понад 30 малих підприємств у сфері гостинності отримали фінансування на встановлення пандусів, тактильних табличок та адаптацію номерів для осіб з інвалідністю.

У межах заходів з деколонізації та переосмислення культурної спадщини також розпочато роботу над тим, щоб нові експозиції в музеях супроводжувалися адаптованими для людей з порушеннями зору або слуху форматами — аудіогідами, шрифтом Брайля, жестовою мовою. Такі зміни підтримуються державою як частина оновлення національної ідентичності в умовах війни.

Отже, державні ініціативи у сфері інклюзивного туризму в Україні демонструють поступовий, але позитивний розвиток. Залучення місцевих органів влади, бізнесу, освітніх установ і громадянського суспільства є ключем до ефективної реалізації політики доступності. Попри виклики, Україна має всі передумови для створення інклюзивного туристичного середовища, яке буде відповідати як європейським стандартам, так і потребам українців.

. Все більше українських підприємців, туроператорів, власників готелів та ініціативних громадян долучаються до створення умов для комфортного відпочинку людей з інвалідністю, літніх людей, ветеранів, сімей з дітьми та інших маломобільних груп.

Однією з перших приватних ініціатив стала діяльність соціального підприємства «Inclusive Friendly», заснованого у Львові. Компанія проводить аудити доступності для бізнесів, готелів, ресторанів та розробляє навчальні

програми з інклюзії для персоналу. У 2023 році понад 100 закладів у різних містах пройшли сертифікацію від Inclusive Friendly та отримали спеціальні позначки.

Ще один приклад — туристичний стартап «Active Ukraine», який спеціалізується на екологічному та соціально орієнтованому туризмі. У 2022–2024 роках вони запустили кілька доступних турів Карпатами для людей із порушеннями опорно-рухового апарату. Частина прибутку йде на встановлення пандусів у хостелах і на облаштування безбар'єрних маршрутів.

У 2023 році в Києві відкрилася гостинниця «Urban Space Friendly», яка позиціонує себе як інклюзивний простір. Тут створено номери, повністю пристосовані для осіб на візках, є меню шрифтом Брайля, працівники володіють елементами жестової мови. Власники закладу співпрацюють із місцевими НУО для підготовки персоналу.

У Хмельницькому працює проект «Доступно UA», який займається мапуванням туристичних об'єктів за критеріями доступності. У 2022–2024 роках активісти створили онлайн-карту з понад 3 000 локацій, яку використовують як самостійні мандрівники, так і туроператори.

Важливим кроком стало залучення до інклюзивного туризму ветеранів і людей з інвалідністю як співзасновників мікробізнесу. Наприклад, у Вінниці відкрилася кав'ярня «На рівних», де працюють ветерани та особи з порушеннями слуху. Кав'ярня також виконує функцію інформаційного центру для туристів з інвалідністю.

В Карпатах створено приватний кемпінг «Тихий простір», заснований родиною переселенців. Простір має інклюзивну стежку, адаптовані санітарні вузли, та доступну для візків їдальню. Кемпінг отримав мікрогрант від українського фонду стартапів.

Водночас в Одесі турфірма «Море для всіх» пропонує морські прогулянки на спеціально обладнаному катері, доступному для людей на візках. У сезоні 2023 року послугами компанії скористались понад 200 осіб із маломобільних груп.

Одним із результатів таких ініціатив є зміна ставлення до доступності як до частини туристичної якості, а не лише соціальної відповідальності. Бізнес починає усвідомлювати, що доступність — це конкурентна перевага.

Більше того, приватні ініціативи часто працюють швидше та ефективніше за державу. Вони не потребують довгих процедур, швидко адаптуються до потреб користувачів і впроваджують сучасні рішення, зокрема цифрові сервіси для бронювання, мапування та зворотного зв'язку.

Іншим результатом є посилення співпраці між бізнесом та громадськими організаціями. Наприклад, проект «Accessible Tourism Ukraine» (2023) об'єднав власників міні-готелів, місцеві адміністрації та фонди підтримки ветеранів для створення пілотної доступної туристичної зони у Чернівецькій області.

Ці приклади демонструють, що інклюзивність поступово інтегрується у бізнес-моделі. Власники туристичних послуг бачать у цьому не тільки моральний, а й економічний сенс.

Завдяки приватним ініціативам, інклюзивний туризм в Україні розвивається навіть в умовах війни. У той час як державні програми можуть бути обмежені ресурсами, приватний сектор виявляє гнучкість, ініціативність та готовність до змін.

Саме через партнерство між громадянським суспільством, бізнесом і користувачами формується нова туристична культура — безбар'єрна, відкрита і спрямована на всіх.

Таким чином, приватні ініціативи в сфері інклюзивного туризму відіграють ключову роль у розширенні доступності туристичних послуг в Україні. Вони демонструють гнучкість, креативність та здатність швидко реагувати на потреби маломобільних груп. Завдяки таким проектам змінюється сприйняття доступності як економічної можливості, а не лише соціального обов'язку. Співпраця бізнесу з громадськими організаціями сприяє сталому розвитку інклюзивного туризму. У результаті формується нова культура подорожей — відкрита, безбар'єрна та доступна для всіх.

3.2. Пропозиції щодо розвитку та вдосконалення інклюзивного туризму в Україні

Інклюзивний туризм є важливим елементом соціально відповідального розвитку туристичної галузі. Його мета — забезпечити рівний доступ до туристичних послуг для всіх людей, незалежно від фізичних чи сенсорних обмежень. В Україні цей напрямок перебуває на етапі формування, однак потребує системного підходу для розвитку. З огляду на сучасні виклики, пов'язані з війною, старінням населення та збільшенням кількості осіб з інвалідністю, інклюзивний туризм має стати пріоритетом державної політики.

Перш за все, необхідно розробити й ухвалити Національну стратегію розвитку інклюзивного туризму. Цей документ має містити чіткі цілі, етапи впровадження, фінансування та механізми контролю. Варто створити міжвідомчу робочу групу з представників Мінінфраструктури, Держтуризму, Мінсоцполітики, громадських організацій та бізнесу. Така група могла б координувати зусилля і забезпечити ефективну реалізацію стратегії.

Інфраструктура є одним із найважливіших чинників доступності. Більшість туристичних об'єктів в Україні не відповідають стандартам інклюзивності. Потрібна державна програма з модернізації туристичних об'єктів, транспорту, готелів та вуличного простору. Вона повинна включати створення пандусів, тактильної навігації, адаптованих туалетів і ліфтів. Фінансування таких проєктів може здійснюватися через державні та місцеві бюджети, гранти, а також державно-приватне партнерство [39].

Важливим кроком стане впровадження стандартів універсального дизайну в містобудування та архітектуру. Всі нові туристичні об'єкти мають проектуватися одразу як доступні. Також необхідно оновити будівельні норми та ДСТУ відповідно до європейських стандартів інклюзивності. Для готелів,

ресторанів і музеїв можна ввести систему сертифікації доступності з відповідними позначками [40].

Ще один важливий напрям — підвищення рівня обізнаності персоналу в сфері туризму. Пропонується впровадити навчальні програми з інклюзивного сервісу у закладах освіти та системі професійного розвитку. Працівники готелів, туроператорів, гідів повинні знати, як комунікувати з людьми з різними потребами. Варто проводити регулярні тренінги й сертифікації [41].

Значну увагу слід приділити створенню доступної туристичної інформації. Необхідні інклюзивні туристичні портали, мобільні додатки та путівники. Вони мають містити інформацію про доступність маршрутів, транспорту, житла та закладів харчування. Крім того, має бути забезпечений доступ до такої інформації жестовою мовою, шрифтом Брайля, великим шрифтом та у форматі аудіо [42].

У напрямку фінансового стимулювання доцільно запровадити пільгове оподаткування для підприємств, які впроваджують інклюзивні послуги. Наприклад, зниження єдиного податку для готелів, які адаптовані до потреб осіб з інвалідністю. Також можна передбачити державну компенсацію частини витрат на адаптацію об'єктів інфраструктури.

Для підвищення інтересу до інклюзивного туризму необхідно запустити масштабну інформаційну кампанію. Медіа, соцмережі, туристичні платформи мають популяризувати доступні маршрути, об'єкти та приклади кращих практик. Важливо змінити стереотипи та показати, що туризм для всіх — це норма, а не виняток [42].

Не слід забувати про роль громадських організацій, які можуть стати партнерами у впровадженні інклюзивних ініціатив. Держава повинна підтримувати їх участь у розробці політик, моніторингу доступності та проведенні тренінгів. Така співпраця сприятиме врахуванню реальних потреб цільових груп.

Значні можливості відкриває використання інновацій та цифрових технологій. Наприклад, створення 3D-турів для ознайомлення з об'єктами перед

відвідуванням, систем онлайн-бронювання із зазначенням рівня доступності, цифрових помічників для людей з вадами зору або слуху. Варто інвестувати в розвиток таких сервісів.

Окрему увагу слід приділити інклюзивному туризму в контексті поствоєнного відновлення України. Під час відбудови зруйнованих міст і сіл необхідно застосовувати принципи «build back better» — тобто будувати краще, ніж було. Це стосується й туризму: готелі, вокзали, аеропорти, музеї мають ставати інклюзивними з самого початку [39].

Також доцільно створити електронний реєстр доступних туристичних об'єктів, який постійно оновлюватиметься. Його можна інтегрувати у популярні туристичні платформи, що дозволить людям швидше планувати свої подорожі.

Зрештою, розвиток інклюзивного туризму має бути частиною загальної концепції сталого розвитку. Це не тільки соціальна відповідальність, але й економічна вигода. Туризм без бар'єрів відкриває двері для мільйонів нових туристів, включаючи осіб з інвалідністю, людей похилого віку, сімей з дітьми тощо [42].

Формування доступного туристичного середовища вимагає системного підходу та чіткої концепції, яка враховує основні потреби людей з обмеженими можливостями. У цьому контексті важливо визначити ключові функції, які забезпечують ефективне впровадження доступного туризму на національному рівні. Можлива концептуальна схема впровадження доступного туризму в Україні представлена на рис. 3.1. Реалізація доступного туризму в Україні потребує виконання низки базових функцій, спрямованих на створення доступного та інклюзивного середовища для туристів з різними потребами. Серед них виділяють такі [40, 41]:

Розвиток інфраструктури, а саме будівництво та модернізація туристичної інфраструктури з урахуванням потреб людей з інвалідністю (створення пандусів, адаптація готелів, музеїв, туристичних об'єктів та інших установ);

Освіта і навчання персоналу туристичної сфери щодо інклюзивного обслуговування туристів (тренінги з розуміння потреб і вимог туристів з різними видами інвалідності, а також навчання технікам і методам взаємодії з ними);

Створення інформаційних ресурсів для туристів з інвалідністю (вебсайти, додатки, брошури та інші джерела інформації, що надають відомості про доступні туристичні послуги та об'єкти);

Формування партнерств шляхом співпраці з громадськими організаціями, місцевими органами влади, підприємствами туристичної галузі та іншими зацікавленими сторонами для реалізації інклюзивних ініціатив і проєктів [40].

Концептуальна схема впровадження доступного туризму передбачає виділення основних принципів, а саме [39, 40]:

- доступність: кожен турист повинен мати рівний доступ до туристичних послуг, об'єктів та інфраструктури, незалежно від своїх можливостей та обмежень;

- участь: передбачає активну участь та залучення представників туристичної індустрії, громадських організацій та туристів з інвалідністю до процесу ухвалення рішень і реалізації програм;

- універсальний дизайн: інфраструктура, послуги та туристичні об'єкти мають розроблятися з урахуванням потреб якомога ширшого кола користувачів, включаючи людей з інвалідністю;

- гнучкість: передбачає гнучкість і здатність адаптації до змінних потреб і вимог різних груп туристів;

- безпека та комфорт: усі заходи та об'єкти доступного туризму повинні забезпечувати безпеку та комфорт для всіх туристів, зокрема для осіб з інвалідністю;

- процес постійного вдосконалення, який включає аналіз результатів, виявлення слабких місць та внесення корективів задля подальшого покращення та розвитку.

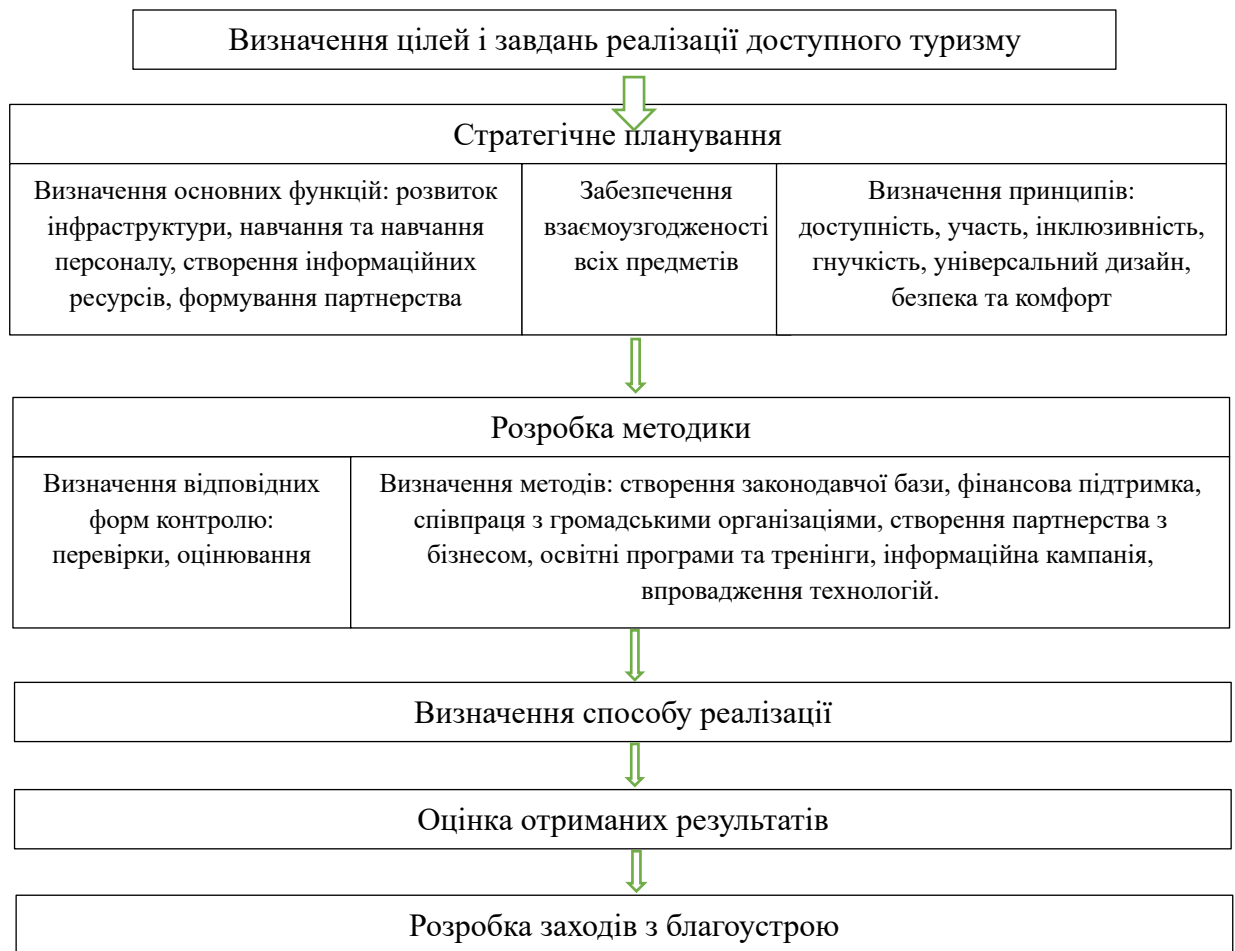

Рисунок 3.1 - Концептуальна схема впровадження доступного туризму в Україні

Джерело: [40]

Ці методи впровадження доступного туризму можуть реалізовуватись за допомогою різних підходів, наприклад:

- розробка та ухвалення спеціальних законів і нормативно-правових актів щодо прав і захисту туристів з інвалідністю, а також запровадження правил та міжнародних стандартів щодо доступності туристичних об'єктів і послуг;

- виділення державних та місцевих фінансових ресурсів на спеціальні програми і грантову підтримку реалізації ініціатив, спрямованих на розвиток доступного туризму;

-укладання партнерських угод з громадськими організаціями, які представляють інтереси людей з інвалідністю, та спільна реалізація проєктів у сфері доступного туризму;

-укладання угод з туристичними підприємствами та готелями щодо впровадження інклюзивних послуг і адаптації інфраструктури. Сприяння підприємствам у розробці та просуванні спеціальних туристичних продуктів для різних категорій туристів;

-організація спеціалізованих тренінгів і семінарів для персоналу туристичних підприємств з інклюзивного обслуговування. Розробка і впровадження освітніх програм з інклюзивного туризму у вищих навчальних закладах;

-проведення рекламно-інформаційної діяльності щодо доступного туризму через засоби масової інформації, соціальні мережі та інші канали. Розробка та розповсюдження інформаційних брошур, довідників, вебсайтів і застосунків про доступні туристичні об'єкти та послуги;

-розробка і використання мобільних застосунків і вебплатформ про доступний туризм; впровадження інтерактивних карт і навігаційних систем для полегшення пересування туристів з інвалідністю [39].

Для оцінки ефективності впровадження заходів з розвитку доступного туризму слід створити ефективну систему моніторингу. Туристична галузь України вже здійснює певні кроки для забезпечення потреб людей з інвалідністю. Важливо, щоб вимоги враховувались у процедурі отримання категорії об'єкта тимчасового розміщення туристів відповідно до Державного стандарту України 4269:2003 «Туристичні послуги. Класифікація готелів», а саме: «під час проєктування нових та реконструкції існуючих готелів необхідно передбачати обладнання для задоволення потреб осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення відповідно до вимог Державних будівельних норм В.2.2-9». Варто зазначити, що загальне сприйняття людей з інвалідністю в Україні змінюється, і європейська практика працевлаштування таких осіб впроваджується також у суб'єктах господарювання туристичної сфери. За

результатами опитування роботодавців у 2023 році, індустрія гостинності посіла друге місце серед секторів економіки України за рівнем працевлаштування осіб з особливими потребами. Частка таких працевлаштованих осіб у сфері гостинності становила 9%, тоді як середній показник по Україні — 6% [28].

Аналіз наукових публікацій з тематики доступного туризму свідчить, що найбільше уваги приділяється сектору туристичних атракцій та транспорту. Це логічно, адже саме атракції є основною причиною подорожей, а транспорт — необхідним засобом дістатися до місця призначення. Науковці часто зазначають, що сектор туристичних атракцій залишається недоступним через низку екологічних і архітектурних бар'єрів. Значно менше публікацій присвячено бар'єрам у секторі харчування та транспорту на місці призначення. В усіх секторах фізичні бар'єри до доступу є поширенішими, ніж бар'єри ставлення. Найважливішим бар'єром, з яким стикаються люди з інвалідністю у всіх секторах, є відсутність доступних туалетів [13].

Слід зазначити, що український туризм загалом характеризується невідповідністю якості послуг і засобів розміщення міжнародним стандартам. Розглядаючи питання безбар'єрного доступу у сфері гостинності, не можна ігнорувати сектор спільної економіки, який має значний потенціал [42]. Принаймні частина житла для короткострокової оренди повинна бути доступною для туристів з особливими потребами. З огляду на вищевикладене, вважаємо, що стратегія розвитку доступного туризму в Україні повинна включати:

- розвиток транспортної інфраструктури: аеропорти, залізничні та автовокзали повинні мати спеціальні парковки та підйомники; вагони та автобуси — спеціальні місця, а також мають бути здійснені поліпшення доріг та розроблена адаптивна система продажу квитків;

- розвиток мережі закладів громадського харчування та розміщення туристів з обов'язковою наявністю пандусів, спеціально обладнаних туалетів, ліфтів, спеціальних зон для відпочинку;

-збільшення кількості туристичних продуктів відповідно до потреб осіб з інвалідністю;

-розвиток системи інформаційного забезпечення туристичних та екскурсійних послуг, доступних для осіб з особливими потребами.

Реалізація стратегії розвитку доступного туризму в Україні потребує належного фінансування. І це одна з найбільших проблем повномасштабного впровадження доступного туризму в Україні. Адже російська окупація територій України розпочалася ще у 2014 році, а повномасштабне військове вторгнення — у 2022-му. Зрозуміло, що державний бюджет зосереджений на оборонних видатках. Тому програми з будівництва, реконструкції та модернізації туристичної інфраструктури тимчасово не фінансуються.

Війна та викликані нею зміни в економічній структурі можуть у довгостроковій перспективі ще більше зменшити й так слабе інвестування в туризм. Доступ до фінансування є одним із ключових стримувальних чинників післявоєнного відновлення та розвитку туризму. Потреби у фінансуванні туристичного сектору наразі оцінюються більш ніж у 5 мільярдів доларів США на період 2023–2033 років. Найбільша частка фінансування потрібна сфері гостинності. За оцінками, для відновлення або створення малих, середніх і великих готелів, хостелів та інших засобів розміщення в Україні знадобиться 2 мільярди доларів. Відповідно до зафіксованих втрат, з початку військової агресії росії в Україні було пошкоджено 157 готелів і ресторанів.

Відновлення інфраструктури безумовно є ключем до ефективного функціонування сектору туризму і гостинності, створення робочих місць та сприяння самозайнятості. Таке відновлення має відбуватись за принципом «відбудувати краще», з дотриманням екологічних стандартів, енергоефективності та інклюзивності. У короткостроковій перспективі відновлення означає відбудову зруйнованої туристичної інфраструктури, тоді як у довгостроковій перспективі процес післявоєнного економічного розвитку має бути спрямований на фундаментальну трансформацію туристичної

інфраструктури України в напрямку забезпечення її доступності для всіх верств населення та зниження бар'єрів для інвестування й інновацій [33].

Звісно, іноземні інвестиції є важливим способом забезпечення доступності туризму в нинішній ситуації в Україні. Крім того, слід розглянути й інші шляхи фінансування доступності туризму, зокрема:

- збільшення кількості платників туристичного збору. Відповідно до чинного законодавства, платниками туристичного збору є туристи, а податковими агентами — суб'єкти підприємницької діяльності (СПД) у сфері розміщення, які здебільшого працюють у тіні. У результаті менше половини туристів фактично сплачують туристичний збір, хоча його розмір і незначний. Це сприяє нестачі надходжень і, як наслідок, уповільнює розвиток туристичного напрямку. Запровадження механізму сплати туристичного збору, який би дозволяв усім туристам сплачувати цей податок, створило б можливість для кращого фінансування та розвитку туристичних дестинацій, у тому числі в напрямку доступності [40].

- з огляду на те, що чинна практика сплати туристичного збору не передбачає його обов'язкового цільового використання, вважаємо за необхідне створення місцевих фондів розвитку туризму. Створення таких фондів дозволить ефективно використовувати кошти туристичного збору та спрямовувати їх на фінансування доступності туризму. Відповідний проєкт закону «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України та інших законодавчих актів України щодо фінансового забезпечення розвитку туризму» (№ 3696) зареєстровано у Верховній Раді. Документ пропонує нову систему спрямування туристичного збору. Туристичний збір, цільові внески підприємств і громадян на реалізацію стратегії розвитку туризму, кошти місцевих і державного бюджетів, кошти грантів і міжнародної допомоги будуть спрямовуватись до місцевих фондів розвитку туризму [41].

- з метою формування додаткових коштів, які суб'єкти господарювання могли б спрямовувати на покращення доступності, на нашу думку, необхідно знизити ставку єдиного податку для малого бізнесу в індустрії гостинності до 1%

від обороту з урахуванням економічних особливостей, що впливають на підвищення податкового навантаження порівняно з іншими галузями економіки [41]. Це слід реалізовувати в межах фіскального стимулювання конкурентоспроможності українського туризму в контексті євроінтеграції. Необхідно зобов'язати суб'єктів господарювання спрямовувати вивільнені кошти на покращення доступності.

Отже, наявність чітко вираженої світової тенденції до зростання кількості людей похилого віку, серед яких понад 64% становлять особи з інвалідністю, вимагає відповідної адаптації туристичної галузі. Доступність — це не лише питання прав людини. Це також додаткова бізнес-можливість для туристичних дестинацій і компаній охопити всіх відвідувачів та збільшити свої доходи. Для України, як і для інших країн світу, характерною є тенденція до старіння населення. Внаслідок військової агресії росії кількість осіб з інвалідністю значно зросла. І, враховуючи, що повномасштабне вторгнення росії в Україну триває, ця кількість буде зростати надалі.

На сьогодні в Україні пропозиція доступних послуг у туристичному ланцюгу є вкрай низькою, тоді як попит на такі послуги зростає. Тому існує нагальна потреба у розробці стратегії розвитку національного доступного туризму. З урахуванням нинішніх обставин національна стратегія має включати: розвиток транспортної інфраструктури, мережі закладів харчування та розміщення для туристів, збільшення кількості доступних туристичних продуктів, а також розвиток системи інформаційного забезпечення щодо доступних туристичних послуг. У межах фінансової підтримки реалізації національної стратегії ми пропонуємо використання додаткових внутрішніх джерел фінансування. А саме: удосконалення практики адміністрування туристичного збору; створення місцевих фондів розвитку туризму, до яких мають надходити кошти від сплати туристичного збору, з подальшим їх спрямуванням на покращення доступності.

ВИСНОВКИ

Інклюзивний туризм є важливим елементом сучасної туристичної індустрії, що базується на принципах рівності, доступності та поваги до потреб кожної людини. Його сутність полягає у створенні таких умов, за яких подорожі та відпочинок стають можливими для всіх — незалежно від фізичних, сенсорних чи когнітивних обмежень. У центрі цього підходу — не лише технічні рішення, а й людяність, турбота та соціальна відповідальність.

Категорії туристів, що потребують інклюзивного підходу, включають людей з інвалідністю, літніх осіб, сім'ї з дітьми, а також людей з тимчасовими обмеженнями чи індивідуальними потребами. Для кожної з цих груп необхідно розробляти специфічні послуги, які враховують їхні потреби у комфорті, безпеці та автономності.

У законодавчому аспекті важливу роль відіграє нормативно-правова база, що визначає стандарти доступності та регулює зобов'язання як держави, так і бізнесу. Україна поступово впроваджує міжнародні практики у свої нормативні документи, проте ще існує потреба в їх гармонізації та практичній реалізації.

Інклюзивний туризм — це не лише про доступ до інфраструктури, а про відкриття нових можливостей для всіх громадян. Він сприяє соціальній інтеграції, підвищенню якості життя та формуванню більш справедливого суспільства. Зважаючи на це, розвиток інклюзивного туризму в Україні має стати пріоритетом державної політики, місцевих ініціатив та бізнесу.

Міжнародний досвід розвитку інклюзивного туризму вказує на важливість цього напрямку як соціально відповідальної та економічно вигідної ініціативи. Зростаючий інтерес до інклюзивного туризму обумовлений глобальними демографічними змінами, зокрема старінням населення, а також збільшенням уваги до прав людини. Сучасні туристичні інфраструктури переосмислюються із застосуванням принципів універсального дизайну, що забезпечує комфортне пересування та доступність для всіх категорій громадян. Інклюзивний туризм є

не лише шляхом до соціальної справедливості, а й сприяє економічному розвитку, залучаючи нові цільові аудиторії до споживання туристичних послуг.

Туризм стає важливим фактором формування позитивного іміджу країни, яка стає привабливим напрямком для різноманітних груп людей. Важливо, щоб державні органи, бізнес і громадські організації працювали спільно, створюючи безбар'єрне середовище для осіб з інвалідністю. Врахування потреб осіб з різними видами інвалідності в інфраструктурі та надаваних послугах — це шлях до створення рівних можливостей для всіх. Сучасні приклади європейських міст, таких як Барселона, Мадрид, Каталонія та Велика Британія, демонструють, як інклюзивний туризм може стати важливою частиною туристичної політики.

Барселона є яскравим прикладом успішної реалізації принципів інклюзії в туристичній сфері. Місто впровадило спеціалізовані платформи, які надають детальну інформацію про адаптовані туристичні об'єкти, готелі та транспортні послуги. Важливим елементом є не лише технічна доступність, а й створення позитивного досвіду для туристів з обмеженими можливостями. Всі ці ініціативи працюють над формуванням суспільства, яке визнає різноманітність і забезпечує рівність для кожного.

У Каталонії доступність є одним із основних стратегічних напрямків у розвитку туризму. Вебпортал для осіб з інвалідністю пропонує безліч інструментів для планування подорожей, включаючи адаптовані маршрути, що відповідають потребам різних категорій осіб з інвалідністю. Каталонія також активно працює над розширенням доступу до природних об'єктів, культурних пам'яток і спортивних активностей. Це підвищує якість життя місцевих мешканців і стимулює розвиток інклюзивного бізнесу.

Мадрид, як головний туристичний центр Іспанії, не лише удосконалює свою інфраструктуру для осіб з обмеженими можливостями, а й активно працює над підвищенням обізнаності серед населення та туристів. Місто створює нові інструменти для безперешкодного доступу до культурних пам'яток і природних об'єктів, зокрема через мобільні додатки та адаптовані екскурсії. Завдяки цьому,

Мадрид стає прикладом того, як інклюзивний туризм може бути інтегрований у всі аспекти життя міста.

Велика Британія також має значні досягнення в розвитку інклюзивного туризму. Організація Tourism for All підтримує осіб з інвалідністю, допомагаючи їм планувати подорожі і консультує туристичні компанії. Вона стала важливим ініціатором інклюзивних рішень, що включають адаптацію туристичних об'єктів, готелів і транспорту. Власні сертифікати доступності та спеціальні тренінги для персоналу дозволяють підвищити рівень обслуговування осіб з інвалідністю. Важливо, що Великобританія не лише розвиває інклюзивний туризм для туристів, але й стимулює створення інклюзивної культури на місцевому рівні.

Ці країни доводять, що інклюзивний туризм — це не лише соціальна ініціатива, але й важливий сегмент економіки, що дозволяє залучати нові потоки туристів. Вони показують, як можна ефективно поєднувати соціальну відповідальність, технічну доступність і економічну вигоду. Розвиток інклюзивного туризму сприяє зміцненню зв'язків між різними групами населення, підтримує соціальну інтеграцію та покращує якість життя осіб з обмеженими можливостями.

Для України цей міжнародний досвід може стати важливим орієнтиром у розвитку власного інклюзивного туризму. У країні цей напрямок лише починає набирати популярність, тому важливо враховувати кращі практики інших країн для створення доступного середовища. Інклюзивний туризм в Україні здатен не лише покращити умови для осіб з інвалідністю, але й сприяти загальному розвитку туризму в країні. Об'єднання зусиль держави, бізнесу та громадських організацій дозволить зробити цей процес ефективним та сталим.

Світова тенденція до старіння населення, серед якого понад 64% становлять особи з інвалідністю, вимагає адаптації туристичної сфери. Доступність — це не лише питання прав людини, а й додаткова можливість для бізнесу розширити аудиторію та збільшити доходи. В Україні, на фоні загального старіння населення та наслідків військової агресії росії, зростає кількість людей

з інвалідністю. Попит на доступні туристичні послуги зростає, тоді як їх пропозиція залишається низькою.

У цих умовах необхідна розробка національної стратегії розвитку доступного туризму. Вона має включати розвиток транспортної інфраструктури, доступного розміщення та харчування, створення туристичних продуктів і налагодження системи інформаційного забезпечення.

Для фінансування реалізації стратегії доцільно залучити внутрішні ресурси: удосконалити адміністрування туристичного збору, створити місцеві туристичні фонди, куди спрямовуватимуться відповідні надходження, а також знизити ставку єдиного податку для малого бізнесу у сфері гостинності до 1%, з обов'язковим використанням зекономлених коштів на підвищення доступності.

Застосування цих заходів дозволить ефективніше фінансувати розвиток доступного туризму в Україні.

Сьогоднішня ситуація вимагає системного бачення. Першочерговим завданням є ухвалення Національної стратегії розвитку інклюзивного туризму — чітко структурованого документа з визначеними цілями, етапами реалізації, фінансуванням і відповідальністю. Така стратегія повинна не лише окреслювати загальні напрямки, а й формувати інституційні механізми реалізації — міжвідомчі робочі групи, партнерства з громадськими організаціями, бізнесом, міжнародними донорами.

Інфраструктурна модернізація є серцевиною інклюзивного туризму. Необхідно не просто адаптувати існуючі об'єкти, а змінити саму філософію їхнього проектування, запровадивши універсальний дизайн як обов'язковий стандарт. Доступ до транспорту, готелів, музеїв, вулиць має стати базовим правом, а не привілеєм. Це також передбачає зміну будівельних норм і відповідне фінансування, зокрема через державно-приватне партнерство.

Ще однією важливою складовою є людський чинник. Туризм — це сфера емоцій, сервісу й комунікації. Тому підготовка кадрів, які володіють не лише технічними знаннями, а й емпатією, вмінням спілкуватися з людьми з різними

потребами, є надзвичайно важливою. Без навчання персоналу інклюзивність залишиться лише гаслом.

Крім фізичної доступності, критично важливою є інформаційна. Люди з інвалідністю мають право на повноцінну навігацію — через мобільні додатки, туристичні сайти, аудіогіди, інформацію шрифтом Брайля та жестовою мовою. Рівень інформованості часто визначає, чи наважиться людина на подорож узагалі.

Не менш важливою є економічна мотивація для бізнесу. Податкові пільги, компенсаційні програми, гранти можуть стимулювати готелі та туроператорів впроваджувати доступні рішення. Інклюзивність не має бути тягарем, вона повинна стати вигідною стратегією розвитку.

На особливу увагу заслуговує інтеграція інклюзивного туризму в процеси післявоєнної відбудови. Будуючи нове, ми маємо шанс створити простір, де жодна людина не залишиться поза увагою. Принцип «будувати краще, ніж було» повинен стати дороговказом для урбаністики, туризму, інфраструктури.

Інклюзивний туризм — це інвестиція не лише у фізичну доступність, а й у соціальну згуртованість. Це спосіб зробити країну дружнішою до своїх громадян і привабливішою для гостей з усього світу. Створення електронного реєстру доступних об'єктів, підтримка стартапів, використання цифрових технологій — усе це не футуризм, а необхідність.

Зрештою, розвиток інклюзивного туризму — це дзеркало нашого суспільства. Воно показує, наскільки ми здатні мислити не лише про більшість, а й про кожного. Україна, що прагне європейської інтеграції та ціннісного оновлення, має зробити доступний туризм не елементом соціального компромісу, а повноцінною частиною своєї ідентичності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про туризм. Закон України від 15.09.1995 №324/95-ВР. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/175340_175405 (дата звернення: 27.03.2025).
2. Лепський В., Науменко Л., Борисова І. Інклюзивний туризм як вид реабілітації: наукове обґрунтування та перші кроки втілення у життя. *Український вісник медико-соціальної експертизи*. 2016. № 4. С. 47–52.
3. Хрущ, Ю. М. Туризм для інвалідів: сучасні підходи до визначення поняття. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Географічні науки*. Херсон, 2017. № 6. С. 206-211.
4. Перфільєва М. В. Правове забезпечення розвитку інклюзивного туризму в Україні. *Молодий вчений*. 2017. Вип. 4(44). С. 418-420.
5. Науменко Л.Ю. Інклюзивний туризм як вид реабілітації: сучасні потреби інвалідів. *Український вісник медико-соціальної експертизи*. 2015. №2. С. 23-26.
6. Барна Н.В., Коротєєва А.В. Інклюзивно-реабілітаційний туризм. Київ, 2020. 125с.
7. Безугла Л., Белобородова М., Герасименко Т. Формування інклюзивно-реабілітаційного туризму в Україні. *Інновації та технології в сфері послуг і харчування*. 2022. №2(6). С. 20-25.
8. Безугла Л.С. Інклюзивний туризм як форма реабілітації. *Збірник тез доповідей II Міжнародної конференції «Розвиток туристичної галузі та індустрії гостинності: проблеми, перспективи, конкурентоздатність» Університет Альфреда Нобеля*. Дніпро, 2022. С. 27-29.
9. Бейдик О. О. Адаптивний туризм: передумови та перспективи розвитку, лідери Духу: навч. посіб. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2017. 402 с.

10. Хрущ Ю. М., Іванова В. М., Медведський Р. С. Туризм для інвалідів: сучасні підходи до визначення поняття. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Географічні науки*. Вип. 6. 2017. С. 206-211.
11. Кравченко О. О. Соціальна реабілітація осіб з інвалідністю: погляд у минуле та перспективи сьогодення. *European humanities studies: State and Society*. 2017. № 2. С. 130–142. конференція (Sladkovico, Slovenska republika, 2017). Sladkovico, 2017. С. 31–34.
12. Конвенція про права осіб із інвалідністю від 6 березня 2010 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text (дата звернення: 27.03.2025).
13. Указ Президента України No 900/2005 «Про першочергові заходи щодо створення сприятливих умов життєдіяльності осіб з обмеженими фізичними можливостями». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/900/2005#Text> (дата звернення: 27.03.2025).
14. Указ Президента України No 1845/2005 «Про заходи щодо створення сприятливих умов для забезпечення соціальної, медичної та трудової реабілітації інвалідів». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1845/2005#Text> (дата звернення: 27.03.2025).
15. Закон України No 875-XII від 21 березня 1991 року «Про основи соціальної захищеності інвалідів». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text> (дата звернення: 27.03.2025).
16. Закон України «Про туризм» від 15.09.1995 No 324/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 27.03.2025).
17. За перші 10 місяців війни у 2022 році отримали понад 45 тисяч українців. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/920086.html> (дата звернення: 27.03.2025).
18. За півтора року кількість інвалідів зросла на 300 тисяч осіб. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2023/09/19/256633/> (дата звернення: 27.03.2025).
19. Чайка С. Європейські практики інклюзивного туризму: досвід для України. Вісник Львівського університету. *Серія філософсько-політологічні студії*. 2022. Випуск 43. С. 189–196

20. Portales R. C. Removing «invisible» barriers: opening paths towards the future of accessible tourism. *Journal of Tourism Futures*. 2015. Vol. 1. Issue. 3. P. 269–284.

21. Пояснювальна записка до проекту Закону України No 4271 від 18.03.2016 р. «Про внесення змін до деяких законів України щодо інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму». URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/GH3AN00A.html (дата звернення: 27.03.2025).

22. Безугла Л.С., Куваєва Т.В., Герасименко Т.В. Проблеми та перспективи розвитку інклюзивного туризму в Україні та Європі. *Економіка та суспільство*. 2022. Випуск 43. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1698/1633> (дата звернення: 27.03.2025).

23. Слатвінська Л.А. Перспективи розвитку інклюзивного туризму в Україні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. No 5. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/5_2020/61.pdf (дата звернення: 27.03.2025).

24. Перфільєва М.В., Карпич І.О. Правове забезпечення розвитку інклюзивного туризму в Україні. *Молодий вчений*. 2017. №4. С. 418 – 421.

25. ISO (2021). INTERNATIONAL STANDARD ISO 21902. Tourism and related services -Accessible tourism for all -Requirements and recommendations. URL: <https://cdn.standards.itech.ai/samples/72126/810737515df64675824b822a2a4ab456/ISO-21902-2021.pdf> (дата звернення: 08.05.2025).

26. UNWTO(2020). UNWTO and fundación ONCE deliver international recognition of ‘accessible tourist destinations’ at fitur. NEWS RELEASE. MADRID, 24 JAN 2020. URL: <https://webunwto.s3.eu-west-1.amazonaws.com/s3fs-public/2020-01/24012020-ATD-FITUR-EN.pdf>(дата звернення: 08.05.2025).

27. UNWTO, ONCE (2020). How to apply ISO Standard 21902 “Accessible tourism for all”. Recommendations for key players in management of natural resources. URL: https://webunwto.s3.eu-west-1.amazonaws.com/s3fs-public/2023-09/Naturales-ING_ACC.pdf?VersionId=qV5rm1w0Q2EqqUA5x0xSSQI6PytGPutk (дата звернення: 08.05.2025).

28. ENAT (2024). Projects and Good Practices. URL: https://www.accessibletourism.org/?i=enat.en.enat_projects_and_good_practices.2328(дата звернення: 08.05.2025).

29. SATD(2024). 70th Meeting of the United Nations Commission on Tourism: The Road to Recovery. URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/70-te-zasidannya-ievropeyskoyi-komisiyi-oon-turizm-shlyah-do-vidnovlennya>(дата звернення: 08.05.2025).

30. USAID, NTOU (2024). Strategic Roadmap for the Recovery of Small and Medium-Sized Businesses in the Tourism and Hospitality Sector in 2023-2033. URL: <https://nto.ua/assets/files/ntou-library-small-and-medium-sized-businesses-recovery.pdf> (дата звернення: 08.05.2025).

31. Власенко І. В. Інклюзивний туризм: досвід Європи, проблеми та перспективи України *Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг*. 2018. Вип. 2. С. 220-230. URL: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/>(дата звернення: 08.05.2025).

32. Влащенко Н. М. Проблеми та перспективи розвитку інфраструктури для потреб інклюзивного туризму. *Бізнес Інформ*. 2018. №9. С. 122–126.

33. ABOUT US Barcelona Special Traveler URL: <https://www.barcelonaspecialtraveler.com/aboutHus>(дата звернення: 08.05.2025).

34. Catalan Tourist Board URL: <http://act.gencat.cat>(дата звернення: 08.05.2025).

35. EASY WALKING TOUR GÒTIC URL: <https://bcnshop.barcelonaturisme.com/shopv3/en/product/23941/easyHwalkingHtourHgotic.html>(дата звернення: 08.05.2025).

36. Israel Airports URL: <https://www.iaa.gov.il/enHUS/airports/bengurion/Pages/default.aspx>(дата звернення: 08.05.2025).

37. Top 10 tips on inclusive tourism URL: https://www.visitbritain.org/sites/default/files/vbHcorporate/top_10_tips_inclusive_tourism.pdf(дата звернення: 08.05.2025).

38. Безугла Л.С., Куваєва Т.В., Герасименко Т.В. Проблеми та перспективи розвитку інклюзивного туризму в Україні та Європі. *Економіка та суспільство*. 2022. Випуск 43. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1698/1633> (дата звернення: 08.05.2025).

39. Влащенко Н. М. Проблеми та перспективи розвитку інфраструктури для потреб інклюзивного туризму. *Бізнес Інформ*. 2018. №9. С. 122–126.

40. Ivanova, O., & Senkiv, M. (2019). Accessible tourism for all in the European union. *Visnyk Kyivskogo nacionalnogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka, Geografiya*, 1(74), 66-74.

41. Павленко Є. Є., Ільницька Г. С., Павленко В. О. Оздоровчий туризм: навч. посібник для студентів денної форми навчання. Харків: НФаУ. 2021. 114 с.

42. Слатвінська Л. А. Перспективи розвитку інклюзивного туризму в Україні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. № 5. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1684> (дата звернення: 08.05.2025).

Звіт подібності

Дата звіту 6/3/2025

Дата редагування ---

Звіт не був оцінений

Звіт подібності

метадані

Назва організації

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman KNEU

Заголовок

«Впровадження програм інклюзивного туризму в Україні та світі»

Автор

Науковий керівник / Експерт

Волошанович Аліса Олександрівна канд. екон. наук, доцент Ілляшенко Інна Олегівна

підрозділ

кафедра регіоналістики і туризму

Обсяг знайдених подібностей

Коефіцієнт подібності визначає, який відсоток тексту по відношенню до загального обсягу тексту було знайдено в різних джерелах. Зверніть увагу, що високі значення коефіцієнта не автоматично означають плагіат. Звіт має аналізувати компетентна / уповноважена особа.

25

Довжина фрази для коефіцієнта подібності 2

17178

Кількість слів

135563

Кількість символів